

Η ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΣ ΚΑΙ Η ΓΑΛΛΙΚΗ ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΙΑ ΑΠΟ ΤΗΣ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΕΩΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ 1830

ΥΠΟ ΚΩΝΣΤ. Δ. ΣΤΕΡΓΙΟΠΟΥΛΟΥ

Ἡ ἀρχαία Ἑλλάς ὡς ὑποκείμενον μελέτης ἤρχισεν ἀπὸ τῶν βυζαντινῶν χρόνων, ὅτε οἱ λόγιοι ἀνέπτυξαν τὰς κλασσικὰς λεγομένας σπουδὰς, αἱ ὁποῖαι διεδόθησαν εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην ἀργότερον καὶ ἰδίως ἀπὸ τῆς Ἀναγεννήσεως.

Τὸ γαλλικὸν πνεῦμα δὲν ἠδύνατο νὰ ὑστερήσῃ εἰς τὴν σπουδὴν ἑνὸς ἱστορικοῦ φαινομένου, ὡς ἡ Ἑλλάς, ἡ ὁποία παρουσιάζει ποικίλον τὸ ἐνδιαφέρον, φιλολογικόν, ἱστορικόν, ἀρχαιολογικόν. Μία ἐκ τῶν τριῶν τούτων πλευρῶν, ἡ ἱστορική, περιλαμβάνει καὶ τὴν χαρτογραφικὴν ἀναπαράστασιν τῆς Ἑλλάδος, ἐφ' ὅσον πρόκειται περὶ ἀπεικονίσεως αὐτῆς, ὡς ἦτο κατὰ τὸ παρελθόν. Πολὺ δὲ ἐνωρὶς βλέπομεν νὰ δημοσιεύωνται χάρται τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος εἰς τὰς γαλλικὰς πόλεις ὑπὸ Γάλλων χαρτογράφων.

Ἡ μελέτη τῆς γαλλικῆς χαρτογραφίας σχετικῶς πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα περιοριζομένη εἰς μίαν περίοδον ὅχι μόνον ἀποτελεῖ συμβολὴν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς χαρτογραφίας, ἀλλὰ καὶ δεικνύει τὴν ἐξέλιξιν τῶν ἱστορικῶν σπουδῶν σχετικῶς πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα εἰς μίαν ἐκ τῶν χωρῶν τῆς Δύσεως, ἡ ὁποία ἔπαιξε σημαντικὸν μέρος εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ κλάδου τούτου.

Ἀναμφιβόλως οἱ χάρται, οἱ ὁποῖοι πρόκειται νὰ ἀπασχολήσουν ἡμᾶς, εἶναι σήμερον ἀποκλειστικῶς ἱστορικοῦ ἐνδιαφέροντος¹. Ἡ τοποθέτησις τῶν πόλεων εἶναι συνήθως ἀνακριβής, ἡ τεχνικὴ τοῦ χάρτου πολὺ ἀπλῆ, ἡ μορφή τῆς χώρας πρωτόγονος. Πάντα τὰ μειονεκτήματα ταῦτα εἶναι φυσικὰ δι' ἐποχὴν, καθ' ἣν λείπουν τὰ σύγχρονα μέσα κατασκευῆς χαρτῶν. Παρὰ ταῦτα ἡ ἐξέτασις τοῦ ὕλικου τούτου εἶναι ὠφέλιμος, διότι τοῦτο καταδεικνύει τὴν ἐξέλιξιν τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν ἱστορικῶν σπουδῶν, ἀφοῦ τοῦτο εἶναι τὸ πρῶτον σχετικὸν βῆμα, δεδομένου ὅτι τὰ σχετικὰ πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ἱστορικὰ βιβλία ἦσαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς περιόδου, περὶ ἧς ὁ λόγος, πολὺ σπάνια².

¹ Ἐνεκα τῶν χαρτῶν αἱ πολυάριθμοι ἐκδόσεις τῶν Πτολεμαίων θὰ παραμένουν «*toujours comme une collection de documents précieux pour l'histoire de la science*» (VIVIEN DE SAINT-MARTIN *Histoire de la géographie*, Paris 1873, σελ. 210). Τοῦτο δύναται νὰ λεχθῆ καὶ διὰ τὴν μακρὰν σειρὰν τῶν γαλλικῶν χαρτῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἐκδοθέντων κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους. Δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας ἡ μελέτη τῶν

χαρτῶν τούτων εἶναι ἐπιβεβλημένη καὶ ἐξ ἔθνικῶν λόγων. Εἰς τοὺς χάρτας βλέπομεν ποίας ἀντιλήψεις ἔχουν οἱ ξένοι περὶ τῶν ὁρίων τῆς Ἑλλάδος, πράγμα ὅπερ εἶναι ἀπαραίτητον βοήθημα διὰ τοὺς ἀναμειγνυομένους μὲ τὰ ἐθνικοπολιτικὰ ζητήματα τῆς χώρας.

² Βλ. GEOFFRON ATKINSON *La littérature géographique française de la Renaissance*, Paris 1927, σελ. 9.

Ἐκτὸς τούτου καὶ ἡ ἐποχὴ, τῆς ὁποίας τὴν χαρτογραφίαν προτιθέμεθα νὰ μελετήσωμεν, εἶναι ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέρουσα διὰ τε τὴν Ἑλλάδα, εἰς τὴν ὁποίαν ἀναφέρεται, καὶ διὰ τὴν Γαλλίαν, ἐξ ἧς ἐκπορεύεται. Δύο σημαντικὰ ἱστορικά γεγονότα, ἡ πτώσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἡ ἀνασύστασις τοῦ νέου ἑλληνικοῦ κράτους, ἀποτελοῦν τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος τῆς περιόδου ταύτης ὡς πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Διὰ δὲ τὴν γαλλικὴν χαρτογραφίαν δύναται τὸ αὐτὸ νὰ ἰσχύσῃ. Περὶ τὸ 1480 τοποθετεῖται ἡ ἀρχὴ τῆς διαδόσεως τῶν νέων γεωγραφικῶν γνώσεων, καὶ ἰδίως διὰ τῶν ἐκδιδομένων ἔκτοτε μέχρι τοῦ 1600 βιβλίων, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον συμβάλλει, ὡς εἶναι φυσικόν, εἰς τὴν πιστοτέραν καὶ ἀπὸ πάσης ἀπόψεως καλυτέραν ἀπεικόνισιν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἀπὸ δὲ τοῦ 1830 ἡ γαλλικὴ χαρτογραφία φυγοῦσα ἐκ τῆς προστασίας τῶν γεωγράφων καὶ ταξιδιωτῶν πίπτει εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἱστορικῶν καὶ ἀρχαιολόγων, οἱ ὁποῖοι βασιζόμενοι εἰς τὰ δεδομένα τῆς γεωγραφικῆς ἐπιστήμης ὡς πρὸς τὴν φυσικὴν κατασκευὴν τοῦ χάρτου ἤρχισαν ὅσον τὸ δυνατὸν συστηματικώτερον νὰ μελετοῦν τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ πάσης πλευρᾶς¹.

Διὰ τὰς δύο ταύτας χρονολογίας, αἱ ὁποῖαι πάντοτε λαμβάνονται συμβατικῶς, ἰσχύει τὸ αὐτό, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν καὶ τὴν ἱστορίαν τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν σπουδῶν. Ἀπὸ τοῦ 1453 ἰδίως ἡ ἀρχαία Ἑλλὰς καθίσταται διὰ τὸν πεπολιτισμένον κόσμον τῆς Δύσεως ὑποκείμενον παντοειδοῦς μελέτης², κατὰ δὲ τὸ 1830 ἡ μέθοδος τῆς ἱστορικῆς ἐρεύνης τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος μεταβάλλεται, διότι ἔκτοτε ἀρχίζει συστηματικὴ ἢ ἐκτέλεσις ἀνασκαφῶν ὑπὸ τῶν διαφόρων ξένων ἀρχαιολογικῶν σχολῶν, ἢ ὁποῖα ἐπήνεγκε μεταβολὰς εἰς τὰ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης παραδεδεγμένα³.

Τοιοῦτου εἶδους μελέτη δὲν ὑπάρχει. Τὰ γενικὰ γεωγραφικὰ ἔργα οὐδόλως ἀσχολοῦνται μὲ τὸ θέμα τοῦτο, ἱστορία δὲ τῆς ἐξελίξεως τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν σπουδῶν δὲν ἔχει ἐκδοθῆ ἄχρι σήμερον⁴. Ἡ ἐργασία αὕτη θὰ ἠδύνατο νὰ παρουσιασθῆ ὡς τὸ πρῶτον βῆμα διὰ τὴν συγγραφὴν ἱστορίας τῆς χαρτογραφίας. Κυρίως ὁμως ἀποτελεῖ τὴν μοναδικὴν ἀπόπειραν συμβολῆς εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν ἱστορικῶν σπουδῶν, αἱ ὁποῖαι διήλθον διὰ πολλῶν φάσεων, ἀντίκρουσαν πολλοὺς σκοποὺς καὶ τάσεις, ἀκολουθοῦσαι τὰ ρεύματα τῶν διαφόρων κλάδων τῆς γενικῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης. Τοιοῦτοτρόπως κύριος σκοπὸς τοῦ μικροῦ τούτου πονήματος, τὸ ὁποῖον στηρίζεται κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τοὺς χάρτας τῆς ἐν Παρισίοις Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Γαλλίας⁵, παρεχούσης πλούσιον σχετικὸν ὕλικόν, εἶναι ἡ προσφορὰ τοῦ πρώτου λίθου διὰ τὴν συγγραφὴν τῆς ἱστορίας τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν ἱστορικῶν σπουδῶν⁶. Διὰ τὸν λόγον δὲ τοῦτον δὲν ἐξηντλήθημεν εἰς τὸ νὰ παρέχωμεν λεπτομερείας περὶ τῆς

1 Περὶ τὸ 1830 δέον νὰ τοποθετηθῆ ἡ ἀρχὴ τῶν ἐπιστημονικῶν χαρτῶν τῆς Ἑλλάδος, ἂν καὶ ὑπῆρχον δύο προηγούμεναι σχετικαὶ ἀπόπειραι, περὶ ὧν βλ. GALLOIS Cartographie de l'île de Délos, Paris 1910, σελ. 80.

2 VIVIEN DE SAINT-MARTIN ἔνθ. ἀν. σελ. 297.

3 VIVIEN DE SAINT-MARTIN Dictionnaire géographique ἀρθρ. Grèce σελ. 533. Τοῦ αὐτοῦ Histoire de la géographie σελ. 464. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἱστορικοὶ ἀνέρχονται μόνον μέχρι τῶν χαρτῶν τοῦ 1830 (βλ. DURUY Histoire des Grecs 1887 τ. I σελ. 3. BELOCH Grie-

chische Geschichte τ. I, σελ. 28).

4 Ὀλίγα τινὰ βλέπει τις εἰς BELOCH Griechische Geschichte τ. I, ἐν τῇ εἰσαγωγῇ. Ἄλλὰ ταῦτα ἀπὸ τοῦ 1830 καὶ ἐντεῦθεν.

5 Σημειοῦμεν ἀπὸ τοῦδε ὅτι ἡ βραχυγραφία *EBI* σημαίνει Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη Γαλλίας.

6 Διὰ τὸν λόγον τοῦτον κατεγράφησαν μόνον οἱ χάρτες τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ ἐκεῖνοι ἐκ τῶν ἄλλων, εἰς οὓς τὸ δεσπόμενον πνεῦμα εἶναι τὸ τῆς ἀρχαιότητος.

καταγωγῆς καὶ τῆς ἐπιδράσεως χαρτῶν τινῶν ἐπὶ ἄλλων, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θὰ ἦδύνατο νὰ δώσῃ τὸ ὑλικὸν μελέτης δι' ἕκαστον μέρος ἢ ἐνότητα γεωγραφικὴν ἢ πόλιν τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ σκοπὸς οὗτος ὠδήγησεν ἡμᾶς εἰς τὸ νὰ διαιρέσωμεν τὴν ἐργασίαν ταύτην εἰς δύο μέρη. Εἰς τὸ πρῶτον καταγράφονται κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν οἱ χάρται, οἱ ὁποῖοι ἐξεδόθησαν ἐν Γαλλίᾳ ὑπὸ Γάλλων κατὰ τὴν περιόδον τῆς τουρκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι, εἰς δὲ τὸ δεύτερον ἐξετάζεται πῶς καὶ διατὶ συνετάχθησαν οἱ χάρται οὗτοι¹.

I. ΟΙ ΧΑΡΤΑΙ

Πρὸ τοῦ 1600 μ.Χ. δὲν ὑπάρχουν ἔντυποι χάρται τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἐν τῇ κυριολεξίᾳ. Ἐν τούτοις συναντῶμεν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς περιόδου ταύτης, ἀπὸ τοῦ 1453 μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 17^{ου} αἰῶνος, μίαν σειρὰν χαρτῶν, οἱ ὁποῖοι συνιστοῦν τὰ πρῶτα βήματα τῆς γαλλικῆς χαρτογραφίας. Οἱ χάρται οὗτοι, ὅσον τοῦλάχιστον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, εὐρίσκονται εἰς ἔργα γεωγραφικὰ καὶ εἰς ἐκδόσεις τῶν Ἑλλήνων γεωγράφων τῆς ἀρχαιότητος, οἱ ὁποῖοι κατέστησαν οἱ ὁδηγοὶ τῶν νεωτέρων εὐρωπαίων συναδέλφων τῶν ἐν τῇ γεωγραφικῇ ἐρεύνῃ τοῦ κόσμου.

Εἰς τὴν περίοδον ταύτην τῶν ἑκατὸν πενήκοντα ἐτῶν ἀνήκει τὸ ἔργον *La cosmographie universelle de tout le monde. Tome second, comprenant la Grèce, avec les descriptions anciennes et modernes, tant au plant que noms des villes et régions comme de l'histoire... par François de Belle-Forest Comingeois à Paris. MDLXXV*², εἰς τὸ ὁποῖον ἐξετάζεται κατὰ περιοχάς, ἤτοι Μακεδονίαν, Ἡπειρον ἢ Ἀλβανίαν, Ἰονίους νήσους, Ἀχαΐαν, Νήσους τοῦ Αἰγαίου, Μορέαν, Θράκην, ἢ ἀρχαία καὶ νεωτέρα γεωγραφία τῆς Ἑλλάδος, μετὰ πολλῶν ἱστορικῶν στοιχείων, ἀρχαίων, βυζαντινῶν καὶ νεωτέρων. Τὸ ἔργον τοῦτο στηρίζεται κυρίως ἐπὶ τῶν τριῶν γεωγράφων τῆς ἀρχαιότητος, τοῦ Πτολεμαίου, τοῦ Στράβωνος καὶ τοῦ Πausανίου.

Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο εὐρίσκομεν τοὺς ἑξῆς χάρτας σχετικὸς πρὸς τὴν Ἑλλάδα:

1. Corfou (σελ. 77). 2. Negroponte (σελ. 191-2). 3. Morea Penisola (σελ. 116-7). 4. Coron Modon et Navarrin (σελ. 218-221). 5. Modou cité (σελ. 224-5). 6. Candie olim Creta (σελ. 294-5).

Οἱ χάρται οὗτοι καταγράφονται ἐνταῦθα, διότι εἰς αὐτοὺς εὐρίσκομεν τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἀπὸ ἀπόψεως γεωγραφικῆς. Εἰς τὸν χάρτην 6 ἐπὶ παρα-

¹ Ὁφείλω χάριτας εἰς τὸν κ. Louis Robert, καθηγητὴν τοῦ Collège de France καὶ τῆς École des Hautes Études τῶν Παρισίων διὰ τὰς δοθείσας ὑπ' αὐτοῦ συμβουλὰς κατὰ τὴν σύνταξιν τῆς μελέτης. Ἐπίσης ὀφείλω χάριτας ἀφ' ἐνὸς μὲν εἰς τὸν μακαρίτην Ἀκαδημαϊκὸν Δ. Λαμπαδάριον, διότι εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ παρουσιάσῃ τὴν μελέτην ταύτην ἐν περιλήψει ὡς ἀνακοίνωσιν εἰς τὴν Ἀκαδημίαν (βλ. Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἔτος 1948, τ. 23ος, σελ. 359 ἐξ.),

ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὸν σεβαστὸν μου καθηγητὴν κ. Γ. Π. Οἰκονόμον, διότι ἔσχε τὴν εὐγενῆ πρωτοβουλίαν νὰ περιλάβῃ τὴν ἐργασίαν ταύτην εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἐφημερίδα.

² Ὁ πρῶτος τόμος τοῦ ἔργου τούτου τιτλοφορεῖται: *La cosmographie universelle de tout le monde... auteur en partie Munster, mais beaucoup plus augmentée, ornée et enrichie par François de Belle-Forest, à Paris MDLXXV.*

δείγματι αναγινώσκομεν «Ide mons», «Dicte mons», ἀλλὰ κατὰ τὸ πλεῖστον πρόκειται περὶ χαρτῶν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος.

Μετὰ τοὺς χάρτας τούτους ἔρχονται διάφοροι γεωγράφοι, τοὺς ὁποίους θὰ ἀναγράψωμεν κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν.

1. PIERRE BERTIUS

7. Italia. Augusti ex C. Plinio delineata a P. Bertio. Christianist. Regis geographo A° 1628. 17.5×13

Εἰκ. 1 (ἀριθ. 8) P. BERTIUS Graecia

Εἰς τοῦτον ἀναγινώσκομεν τὰ ὀνόματα μερικῶν ἑλληνικῶν ἀποικιῶν καὶ τὸ ὄνομα Magna Graecia.

8. Graecia. sive Hellas. Cl. Ptolemaei. A° 1628. Melchior Tavernier scul. 17.5×13 (εἰκ. 1).

Πρόκειται περὶ πιστῆς ἀντιγραφῆς τοῦ χάρτου τοῦ χειρογράφου τοῦ Πτολεμαίου¹ εἰς μικροτέραν κλίμακα.

9. Asia intra Sinum Amisenum et Ilium ex Plinio et Strabone. 18.5×13
Ἐναγράφονται εἰς αὐτὸν ἑλληνικαὶ πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας.

¹ Περὶ τούτου βλ. κατωτέρω σελ. 82.

10. Euphratis et Tigris Cursus cum Regionibus vicinis ex Plinii lib. v cap. 24 et lib. vi cap. 26 et 27. 1628. 18.5×14

Εἰς τὸν χάρτην βλέπομεν ἀναγραφομένας πόλεις, αἱ ὁποῖαι ἰδρῦθησαν κατὰ τοὺς ἑλληνιστικούς χρόνους: Ἀντιόχεια, Σελεύχεια, Ἱεράπολις, Κλαυδιόπολις κλπ.

11. Cyrenaica sive Pentapolis cum Libya Marmarica a Syrta majore usque ad Aegyptum ex Plin. lib. v cap. 5 et 6. 1628. 18×14

Ὅλοι οἱ χάρται οὗτοι εὐρίσκονται εἰς τὸ ἔργον: Geographia vetus ex antiquis, et melioris notae scriptoribus nuper collecta, per clarissimum virum P. Bertium Regis Galliarum Christianissimi Geographum, nunc prodit et prostat. Lutetiae Parisiorum ed. 1628¹.

2. NICOLAS SANSON

12. Graecia. Ludovico Valesio inuictissimo principi pari Franciae comiti de Alais et generali equitum per Gallias magistro. Graeciae antiquae tabulam hanc geographi-
cam, offert, dedicat, consecrat Nic-Sanson Abbavillaeus. C17001XXXVI. A Paris chez Melchior Tavernier, graveur et imprimeur de Roy pour les cartes géographiques, marines et tailles douces demeurant en l'isle du Palais, sur le quay, qui regarde la Magisserie à la Sphère Royale, 1637. 54×41 (εικ. 2).

Ἐπὶ τὸν τίτλον τοῦτον ὑπάρχουν τέσσαρες χάρται, οἱ ὁποῖοι εἶναι ὅλοι οἱ αὐτοὶ ἀπὸ πάσης ἀπόψεως, ὅσον ἀφορᾷ τὴν θέσιν τῶν πόλεων καὶ τὴν διαίρεσιν τῆς χώρας εἰς φυλετικὰς περιοχὰς μετὰ ὀρίων ἐγγράμων, καὶ εὐρίσκονται ἐν τῷ βιβλίῳ Graeciae antiquae icones, quatuor variis distinctionibus insignis, intelligendis variorum temporum historiis perquam necessariae², ὡς καὶ ἐν τῷ βιβλίῳ, τὸ ὁποῖον ἐξεδόθη κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον καὶ τιτλοφορεῖται Graeciae antiquae descriptio geographica tabulis ex veterum scriptis collecta. Authore N. Sanson Abbavillaeo, christianissimi Galliarum Regis Mathematico et geographo. A Paris chez Melchior Tavernier, graveur et imprimeur du Roy pour les cartes géographiques, marines et tailles douces. MDCXXXVIII³.

Εἰς τοὺς ἀνωτέρω χάρτας, ἢ μᾶλλον εἰς τὸν χάρτην, διότι πρόκειται περὶ ἐνὸς χάρτου, ἀφοῦ ὅλοι οὗτοι παρουσιάζουν τὴν αὐτὴν κατάστασιν καὶ μορφήν ἀπὸ πάσης ἀπόψεως, ὑπάρχουν λάθη σχετικὰ πρὸς τὴν θέσιν τῶν πόλεων ἢ νήσων. Αἴφνης ἡ νῆσος Λευκάς εἶναι τοποθετημένη ἀπέναντι τῶν Ἑχινάδων νήσων καὶ πολὺ νοτίως τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, ἡ νῆσος Κεφαλληνία τοποθετεῖται ἀκριβῶς δυτικῶς τῶν Πατρῶν, ἡ Μεγαλόπολις νοτίως τῆς Μαντινείας, ἡ νῆσος Ἄνδρος ἀκριβῶς ἀνατολικῶς τῆς νήσου Εὐβοίας.

¹ Τοῦτο εὐρίσκεται εἰς ΕΒΓ Ge FF 8132 καὶ Ge FF 8353. Ὑπάρχουν ἐπίσης καὶ ἄλλαι ἐκδόσεις τοῦ ἔργου 1630 ΕΒΓ G 3121 καὶ 1645 ΕΒΓ 3122.

² ΕΒΓ G 602.

³ ΕΒΓ J 48 (2). Εἰς τοῦτο εὐρίσκομεν δύο μόνον χάρτας. Ἄλλη ἐκδοσις τοῦ ἔργου τούτου φέρει τὸν τίτλον Graeciae antiquae descriptio geographica in tabulas (seu chartas ut vocant) aliquot distincta,

cum utili et necessaria explicatione ex antiquis collecta. Auctore Nicolao Sanson Abbavillaeo et Christianissimi Galliarum Regis geographo. Anno MDCXXXVI. Editio altera Prostat Lutetiae Parisiorum. Apud P. Moullard-Sanson MDCCVIII, μετὰ τριῶν χαρτῶν ὑπὸ τὸν τίτλον Graecia vetus aut. N. Sanson filio (ΕΒΓ J 10002).

Fig. 2 (ἀρ. 12) N. SANSON Graecia antiqua

13. Τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα βλέπομεν παρισταμένην εἰς τοὺς χάρτας, οἱ ὅποιοι παρουσιάζουν τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος. Οὕτω εἰς τὸ ἔργον *Romani utrius que imperii orientis scilicet et occidentis descriptio geographica tabulis aliosquot distincta. Cum brevi et facili explicatione ex veterum utrius que linguae scriptis collecta. Authore N. Sanson. Abbavillaeo, christianissimi Galliarum regis Mathematico et geographo. A. Paris, chez Merchior Tavernier MDCXXXVIII*¹, ἐπισυνάπτονται ἑπτὰ χάρται. Ἡ ἀρχαία Ἑλλάς παρουσιάζεται ὑπὸ τὴν αὐτὴν μορφήν, ἀλλ' ὑπὸ μικροτέραν κλίμακα μὲ τὰ αὐτὰ σφάλματα ὡς πρὸς τὴν τοποθέτησιν πόλεων καὶ νήσων², ὡς καὶ οἱ χάρται, περὶ τῶν ὁποίων ὠμιλήσαμεν εὐθὺς ἀνωτέρω. Εἰς τὴν σειρὰν ταύτην τῶν χαρτῶν ἀνήκουν οἱ κάτωθι δύο χάρται.

a) *Romani imperii qua Occidens est descriptio Geographica. N. Sanson... A. Paris Anno 1637 (51×39)*. Τοῦτον εὐρίσκομεν εἰς ΕΒΓ G CC 1273 (Baudrand Collection) τ. IV N° 147.

a) *Romani imperii qua Oriens est descriptio Geographica Aut. N. Sanson 1637*³ 51×39

3. MICHEL BAUDRAND

14. *Romani Imperii qua occidens est descriptio Auth. Michaele Antonio Baudrand. Paris. Romae Anno 1669.*

Τοῦτον εὐρίσκομεν εἰς ΕΒΓ Ge CC 1273 (Baudrand Coll.) N° 149, 50×39

Ἐπὶ τοῦ χάρτου τούτου βλέπομεν ὅτι ἡ Ἑλλάς εἶναι διηρημένη εἰς περιοχάς, Epirus, Thessalia, Macedonia, Thracia κλπ. Ἡ πόλις Cnossus εὐρίσκεται πρὸς τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν τῆς μεγαλονήσου. Ὑπὸ τὸν αὐτὸν τίτλον καὶ μὲ τὴν αὐτὴν χρονολογίαν κατέχομεν ἄλλον χάρτην (N° 150), ὅπου σημειοῦμεν μερικὰς διαφορὰς εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀναγραφομένων ἐπ' αὐτοῦ πόλεων.

4. PHILIPPE BRIET

15. *Graeciae delineatio (σελ. 337) 19×14 (εἰκ. 3)*

16. *Macedonia Thessalia, Epirus (σελ. 351) 19×14*

17. *Thraciae delineatio (σελ. 373) 19×14*

Οἱ τρεῖς οὗτοι χάρται εὐρίσκονται εἰς τὸ ἔργον *Parallela geographiae veteris et novae*⁴. Ὁ πρῶτος ἐκ τῶν χαρτῶν τούτων ἀπεικονίζει τὴν Ἑλλάδα εἰς τὰς μεγάλας τῆς διαιρέσεις, δηλ. Peloponnèse, Hellas, Thessalie, Macedonia, Epirus, Thrace. Ὁ δεῦτερος χάρτης ἀναφέρεται εἰς τὸ *Macedonium regnum*, εἰς τὸ ὁποῖον καὶ κατατάσσει τὰς

¹ ΕΒΓ G 200.

² Ὑπάρχει μία ἄλλη σειρὰ χαρτῶν τοῦ οἴκου Sanson, οἱ ὅποιοι μὴ ἔχοντες ἐπὶ τοῦ τίτλου τῶν τὸ ὄνομα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἢ νεωτέρας Ἑλλάδος συνδέονται στενῶς μετὰ τῆς ἀρχαιότητος. Εἰς τὸν χάρτην *Partie de Turquie en Europe P. N. Sanson le fils, Geo. du Roy à Paris, chez Pierre Mariette* βλέπομεν τὸ ὄνομα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ὑπάρχουν ὀνομασίαι νεώτεροι, ὡς S. Maura, Preveza, Morée,

Bonifacio εἰς Κρήτην, Candia, ἀλλὰ συγχρόνως ἀναγνώσκομεν ὅτι ἡ Ἑλλάς «comprenait la Macédoine, la Thessalie, l'Épire, l'Étolie, l'Achaïe et le Peloponnèse» (F° 10).

³ Τοῦτον εὐρίσκομεν καὶ εἰς ΕΒΓ G CC 1273 J IV N° 148.

⁴ *Parisiis t. secundus 1649. ΕΒΓ G 3133*. Βλ. ἐπίσης ΕΒΓ Ge DD 2987 (Collection d'Anville) ὡς πρὸς τὸν πρῶτον χάρτην.

Είχ. 3 (ἀριθ. 15) P. BRIET Graeciae delineatio

τρεις περιοχὰς τῆς χώρας. Εἰς τὸν χάρτην τοῦτον διακρίνονται γραμμαί, αἱ ὁποῖαι καταδεικνύουν τὰς ὑποδιαίρέσεις τῶν περιοχῶν, ὡς ἡ Θεσσαλία εἰς Φθιώτιν, Θεσσαλιῶτιν κλπ. Ἡ Αἰτωλία εὐρίσκεται εἰς τὴν διοικητικὴν περιφέρειαν *Hellas on Achaïe* καὶ ἡ Ἀκαρνανία ὑπὸ τὴν τῆς Ἡπείρου. Εἰς τὸ μέρος τοῦ βιβλίου, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀφιερωμένον εἰς τὴν ἀρχαίαν γεωγραφίαν, εὐρίσκομεν τὴν Ἑλλάδα διηρημένην εἰς δύο μεγάλα μέρη:

I. *Macedonium regnum* (Macedonia - Pella, Thessalia - Larissa, Epirus - Ambracia, Thracia - Byzantium) καὶ

II. *Graecia vera* (Achaïa - Athenae, Peloponnesus - Corinthus, Insulae a. Maris Aegaei Creta, Euboea καὶ Cyclades κλπ. b. Maris Ionii Corcyra, Cephallenia, Zaccynthus κλπ.¹).

5. P. DU VAL

18. *Expeditionis Alexandri Magni per Europam, Asiam, et Africam. Tabula geographica. Authore P. Du Val Abbavillaeo, Christianissimi Galliarum Regis Geographo. Lutetiae Parisiorum 1654 50×43*

Βλ. εἰς ΕΒΓ Ge ΔΔ 2987 (Collection d'Anville 10243).

Ἡ κυρίως Ἑλλάς εἶναι διηρημένη εἰς δύο μέρη: Macedonia καὶ Achaïa. Εἶναι φανερόν ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου τὸ ὄνομα τῆς Ἀχαΐας δὲν ὑφίστατο ἀκόμη πρὸς δῆλωσιν τῆς μεσημβρινῆς Ἑλλάδος. Τοῦτο εἶναι δημιούργημα τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων.

19. *Pyrrhi, Regis Epirotarum Expeditiones; Per Macedoniam, Italiam, Siciliam, et Peloponnesum ex Plutarcho. Authore P. Du Val, Abbavillaeo, Christianissimi Galliarum Regis geographo. Lutetiae 1657 41×27*

Βλ. εἰς ΕΒΓ Ge DD 2987 (Coll. d'Anville 10250).

20. *L'Empire des Perses divisé en Vingt satrapies par Darius Fils d'Hystaspes conformément au trois^{me} Livre. A Paris chez l'auteur P. Du Val. geogr. ord^{re} du Roy. Avec Privilège pour 20 ans 1659.*

Εἰς τὸν χάρτην τοῦτον ἡ κυρίως Ἑλλάς ἀπεικονίζεται ἄνευ τῶν ὀνομάτων τῶν πόλεων τῆς, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, τῆς ὁποίας πλεῖστα ὄσαι πόλεις μνημονεύονται.

Τὸν χάρτην τοῦτον βλέπομεν κυρίως εἰς τὸ βιβλίον *Les histoires d'Hérodote mises en françois par P. du Rier* τ. ΙΑ Paris 1667 εἰς ΕΒΓ J 10080. Τὸ βιβλίον τοῦτο εὐρίσκεται καὶ εἰς ἄλλας ἐκδόσεις, εἰς τὰς ὁποίας ἐπίσης συναντῶμεν τὸν περὶ οὗ πρόκειται χάρτην: 1677 τ. Ι σελ. 196-7 ΕΒΓ J 10184, 1713 τ. Ι σελ. 360-1 ΕΒΓ J 10178 καὶ J 10186. Ὡς πρὸς τὸν τελευταῖον τοῦτον χάρτην (ΕΒΓ J 10186), τοῦ ὁποίου ὁ συγγραφεὺς δὲν μνημονεύεται, πιστεύω ὅτι πρόκειται περὶ ἀντιγράφου τοῦ ὑπ' ἀρ. 20 τοῦ ἡμετέρου καταλόγου χάρτου τοῦ Du - Val, ἀσχέτως ἂν παρατηροῦνται διαφοραὶ τινες ἐν τῇ τοποθετήσει τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν πόλεων.

¹ σελ. 336.

21. La Grèce selon Hérodote avec le Royaume de Croesus tiré du même auteur par P. du Val geographe du Roy. A Paris, chez l'auteur, rue de la Barillerie avec Privilège 1662. 22×15

Τὸν χάρτην τοῦτον εὐρίσκομεν εἰς τὸ βιβλίον Les histoires d'Hérodote, mises en françois par P. Du-Rier τ. II à Paris σελ. 99 (ΕΒΓ J 10081)¹.

Ἐπὶ τοῦ χάριτος τούτου παρατηροῦμεν ὅτι ἡ πόλις Ἴτανος τοποθετεῖται εἰς τὴν βόρειον ἀκτὴν τῆς Κρήτης, ἢ νῆσος Μυτιέ νοτίως τῆς Νάξου, ἢ νῆσος Θήρα πολὺ πλησίον τῆς Κρήτης, κλπ.

22. La carte pour la guerre de Troye tirée de Dictis de Crète et de Dares de Phrygie par P. Du Val géographe du Roy² 22×15.

23. La carte de la navigation d'Ulisse par P. Duval geogr. du Roy.

24. La carte du voyage d'Enée selon Virgile par P. Du Val géographe du Roy 22×15.

25. La carte de la navigation d'Enée dressée sur le premier livre de Denis d'Halicarnasse. Par P. Du Val géographe du Roy.

26. La carte des expéditions militaires d'Agésilaus, Roy de Sparte, dressée sur Xénophon par P. Du Val geographe ordinaire du Roy. A Paris.

27. Les conquestes du Roy Demetrius, preneur de villes. Par P. Du Val géographe du Roy³ 22×15 (εικ. 4).

28. La carte des conquestes de Pirrhus Roy des Epirotes tirée de Plutarque. Par P. Du Val geographe du Roy⁴ 22×15.

29. Graecia ex Justino.

30. Imperii Romani inventus ex Lucio Annaeo Floro, authore Petro Du Val.

31. Carte dressée sur la Pharsale du Lucain par P. Duval géographe ordinaire du Roy. A Paris.

32. La carte de l'Etat de Rome pour les commentaires de César, tirée de trois livres de la guerre civile et autres. Par Duval geographe ordinaire du Roy A Paris.

33. La carte des voïages de St - Paul par P. Duval géographe du Roy.

34. Tabula geographica ex Eusebii Pamphyli Historia Ecclesiastica Authore P. Du Val. Lutetiae Parisiorum.

Όλοι οἱ ἀνωτέρω χάρται εὐρίσκονται εἰς τὸ ἔργον τοῦ Duval, τὸ ὁποῖον ἐπιγράφεται Diverses cartes et tables pour la géographie ancienne, pour la chronologie et pour les itinéraires et voyages modernes, καὶ ἐδημοσιεύθη ἐν Παρισίοις τῷ 1665⁵.

Παρατηροῦνται εἰς τινὰς τούτων σφάλματα. Εἰς τὸν ὑπ' ἀρ. 21 ἡ Κνωσὸς τῆς Κρήτης τοποθετεῖται πρὸς τὸ Λιβυκὸν πέλαγος πλησίον τῆς Ἱεραπέτρας, ἐνῶ εἰς τὸν ὑπ' ἀρ. 23 διὰ τὴν Ζάκυνθον χρησιμοποιεῖται τὸ ὄνομα τῆς Κεφαλληνίας.

¹ Ὁ χάρτης οὗτος εὐρίσκεται καὶ εἰς ἄλλας ἐκδόσεις τοῦ ἰδίου βιβλίου: 1677 τ. II σελ. 150-1 (ΕΒΓ J 10. 182), 1713 τ. II σελ. 150-1 (ΕΒΓ J 10187). Ὁ χάρτης μεμονωμένος εὐρίσκεται ἐπίσης εἰς ΕΒΓ Ge DD 2987 (Collection d'Anville 10010).

² Τὸν χάρτην τοῦτον βλ. καὶ εἰς ΕΒΓ Ge DD

2987 (Collection d'Anville 10.009).

³ Βλ. καὶ ΕΒΓ Ge DD 2987 (Coll. d'Anville) 10248.

⁴ Βλ. καὶ ΕΒΓ Ge DD 2987 (Coll. d'Anville) 10249.

⁵ Βλ. ΕΒΓ G 3143.

35. La Grèce ou partie méridionale de l'empire des Turcs en Europe avec la table alphabétique des lieux de l'ancienne Grèce célèbres en l'histoire les noms qu'ils ont aujourd'hui et le chiffre qui les fait trouver sur la pure carte.

Τὸν χάρτην τοῦτον εὔρομεν εἰς τὴν Γεννάδιον Βιβλιοθήκην τῶν Ἀθηνῶν. Οὗτος σχετίζεται πρὸς τὰς Tables de géographie dressées pour connaître dans les cartes, les

Εἰκ. 4 (ἀριθ. 27) P. DU VAL Les conquêtes de Demétrius.

pais, les provinces et les principales villes du Monde, par P. Du Val, αἱ ὁποῖαι συνάπτονται εἰς τὸ Traité de géographie, qui donne la connaissance et l'usage du globe et de la carte par P. Duval, revû, corrigé et augmenté sur les manuscrits de l'auteur par le R. Père Placide Augustin Déschassé à Paris 1704. Ὁ χάρτης οὗτος μνημονεύεται εἰς τὸ πονημάτιον Liste des cartes, livres et autres œuvres de Géographie, que P. Du Val géographe ordinaire du Roy a faits et que l'on distribue chez lui, à Paris 1676 σελ. 9¹.

Ὁ χάρτης οὗτος ὁμοιάζει ἀκριβῶς πρὸς τὸν τοῦ Sanson. Κατὰ τὸν ROBERT DE VAUGONDY Essai sur l'histoire de la géographie A Paris 1755 σελ. 225 τὰ ἔργα τοῦ Duval «ne sont pour la plupart que des copies de cartes de Sanson». Ἐν τούτοις ὅτι ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ἡ γενικὴ αὕτη γνώμη τοῦ Vaugondy εἶναι ὑπερβολικὴ.

36. Orbis vetus, c'est-à-dire, le vieux monde.

1 Βλ. ΕΒΓ G 17933 (2)

37. L'empire Romain et en Occident et en Orient, dressé pour bien entendre l'histoire sainte et l'histoire profane et particulièrement celles d'Appian, Alexandrin, et de Flavius Joseph.

Ἀμφότεροι οἱ δύο τελευταῖοι χάρται εὐρίσκονται ἐπισυνημμένοι εἰς τὸ βιβλίον *Diverses cartes pour la géographie ancienne, pour la chronologie et pour les itinéraires et voyages modernes, τὸ ὅποιον ἐδημοσιεύθη τῷ 1665*. Ἐπίσης οἱ χάρται οὗτοι μνημονεύονται καὶ εἰς τὴν *Liste des cartes, livres et autres œuvres de géographie que P. Du Val géographe Ordinaire du Roy a faits et que l'on distribue chez luy, A Paris 1676, σελ. 10*.

38. La carte des conquestes et de la route d'Alexandre le grand, dédiée au Roy par son Très-Humble, très obéissant, et très fidèle sujet et serviteur P. Du-Val son géographe ordinaire A Paris. 24×11.

Βλ. εἰς ΕΒΓ Ge DD 2987 (Coll. d'Anville) 10244.

6. GUL. SANSON

39. Graecia foederata sub Agamemnone, ob Helenae Raptum in Troiam coniu-rans ex Homero collecta conatibus geographicis Gulielmi Sanson; Nicolai Filii Christianissimi Regis geographi. Lutetiae Parisiorum. CIO IO CLXXVI 49×40

Βλ. εἰς ΕΒΓ Ge DD 2987, Collection d'Anville 10008 (*εικ. 5*).

Τὰ ὄρια ἐκάστης περιοχῆς εἶναι ἐγχρωμα.

7. J. B. NOLIN

40. Εἰς τὸ τέλος τοῦ 17^{ου} αἰῶνος ἀνήκει ὁ χάρτης *La Grèce ancienne et moderne*, ἐκδοθεὶς τῷ 1699 ἐν Παρισίοις. Περιλαμβανόμενος εἰς τὸν Atlas τοῦ J. B. Nolin ἀπεικονίζει τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα διηρημένην εἰς ἑπτὰ περιοχάς, ἧτοι τὴν Μακεδονίαν, Θεσσαλίαν, Ἰππειρον, Ἀχαΐαν, Πελοπόννησον, Νήσους καὶ Ἀρχιπέλαγος.

Τὸν χάρτην τοῦτον εὐρομεν εἰς τὴν Γεννάδιον Βιβλιοθήκην.

8. GUILLAUME DELISLE

41. *Theatrum historicum ad annum Christi Quadragesimum in quo tum imperii romani tum barbarorum circumincolentium status ab oculos ponitur. Pars occidentalis (orientalis). Autore Guillelmo De L'Isle. Paris 1705 εἰς δύο φύλλα 65×59.*

Βλ. εἰς ΕΒΓ Ge CC 541. Εὐρίσκεται ἐπίσης εἰς τὸν Atlas géographique et universel par Guil. Delisle et Ph. Buache, *Premiers géographes du Roi, de l'Académie royale des sciences, et par De Zauche, ingénieur géographe du Roi, et Successeur des Srs Delisle et Buache. A Paris. Chez De Zauche, Rue des Noyers 1889 N° 140.*

42. Carte de Grèce dressée sur un grand nombre de Mémoires anciens et nouveaux. Sur ceux de Mrs Wheler et Tournefort, Sur les observations astronomiques de Mr Vimou, du P. Feuillée Minime, etc. Par G. De l'Isle de l'Académie R^{le} des Sciences et Ier Géogr. du Roy... Paris, Sept. 1707.

Βλ. εἰς ΕΒΓ Ge D 7709.

43. Graeciae antiquae tabula nova in qua locorum situs tum ad distantias

Εἰκ. 5 (ἀφθ. 39) G. SANSON Graecia foederata.

itinerarias tum ad Observationes Astronomicas exactus litorum flexurae et alia id genus ad accuratas recentiorum rationes accomodatae sunt. Auctore Guillelmo Delisle, ex Regia Scientiarum Academia. Parisiis apud autorem Oct. 1707 (εἰκ. 6 καὶ 7).

Εἰς. 6 (ἀριθ. 43) G. DELISLE Graecia antiqua (βόρειον μέρος).

Εἰκ. 7 (ἀριθ. 43) G. DELISLE Graecia antiqua (νότιον μέρος).

Βλ. εἰς ΕΒΓ Ge DD 2987. Collect. D'Anville (10002) εἰς δύο φύλλα, ἑκάτερον εἰς 62×42. Βλ. ἐπίσης ΕΒΓ Ge DD 542 καὶ Ge C 6158 (1 - 2). Ὑπὸ τὸν αὐτὸν τίτλον, ἀλλὰ χωρὶς χρονολογίαν καὶ τόπον ἐκδόσεως ὑπάρχουν καὶ ἄλλα ἀντίγραφα τοῦ χάρτου.

Ἡ ἐμφάνισις τοῦ χάρτου τούτου ἐνθουμίζει τοὺς τοῦ Sanson.

44. Carte de l'ancienne Grèce pour l'intelligence de Demosthène, par Guillaume Delisle. 1708 29×21.

Βλ. εἰς ΕΒΓ Ge DD 2987, Coll. D'Anville (10011).

45. Orbis veteribus noti tabula nova. Parisiis 1714.

Βλ. εἰς ΕΒΓ Ge C 8655 καὶ Ge DD 2987 (9708). Τὸν εὐρίσκομεν ἐπίσης καὶ εἰς τὸν Atlas géographique et universel τοῦ 1789 N° 139.

46. Graeciae antiquae tabula nova, in qua locorum situs tum ad distantias itinerarias tum ad observationes astronomicas exactus litorum flexurae et alia id genus ad accuratas recentiorum rationes accomodatae sunt. Autore Guillelmo Delisle, ex Regia Scientiarum Academia A Paris. Ghez Dezauche, successeur des Srs Delisle et Buache. Rue des Noyers près celle des Anglois, Cum privilegio ad vicennium. Oct. 1780 - 6.

Τὸν χάρτην τοῦτον εὐρίσκομεν εἰς ΕΒΓ Ge DD 2987 Coll. Anville (10002). Ἐπίσης εἰς τὸν Atlas géographique et universel τοῦ ἔτους 1789, N° 144 καὶ 145.

Ἐπὶ τοῦ χάρτου βλέπομεν μερικὰ σφάλματα. Τὸ ὄρος Ἀράκυνθος τοποθετεῖται εἰς Ἀκαρνανίαν, τὸ ὄρος Δίκη εἰς τὸ ἀνατολικώτερον ἄκρον τῆς Κρήτης. Πρόκειται περὶ χάρτου, ὅστις βασίζεται εἰς τὸν Πτολεμαῖον.

47. Retraite des dix mille. Tabula conspectum exhibens regionum omnium quas Cyrus Junior Artaxerxi fratri bellum illaturus ac Cyro in acie caeso, auxiliares Graeci peragrarunt, ad mente in Xenophontis confecta, atque hodiernis locorum nominibus illustrata in usum studiorum Christianissimi Francorum Regis elaborata; a Guillelmo Delisle Primario suae Majestatis Christianissimae geographo, ac regiae scientiarum academiae socio Parisiis apud auctorem in Ripa vulgo dicta la Rue Noyers. 1 Oct. MDCCLXXX.

Τὸν χάρτην τοῦτον εὐρίσκομεν εἰς τὸν Atlas géographique et universel τοῦ ἔτους 1789 N° 146.

48. Alexandri Magni imperium et expeditio. Tabula conspectu exhibens regionum omnium quas Alexander Dario et Regibus ludorum bellum, illaturus peragravit, hodiernis locorum nominibus illustrata in usum studiorum Christianissimi Francorum Regis elaborata a Guillelmo Delisle Primario Suae Majestatis Christianissimae geographo ac Regiae Scientiarum Academiae Socio. Opus posthumum editum anno MDCCXXXI. Parisiis, chez Dezauche successeur des Srs Delisle et Buache, Rue des Noyers près celle des Anglois.

9. P. MOULLART SANSON

49. Alexandri Magni Imperium et expeditio Per Europam, per Africam, et potissimum per Asiam. Haec Tabula ad Diodori, Quinti Curtii, Josephi, Plutarchi, et

Arriani mentem Geographicae delineata est studio. Petri Moullart Sanson Geographi Regis chr^{mi}. Lutetiae Parisiorum Anno CIO iO CCXII.

Βλ. εἰς ΕΒΓ Ge DD 2987. Collection d'Anville (10245) 58×38.

10. JEAN-BAPTISTE BOURGUIGNON D'ANVILLE

50. Graecia vetus.

Ὁ χάρτης οὗτος, ὅστις ἀνεδημοσιεύθη εἰς τὸ ἔργον Œuvres du D^r d'Anville par M. de Manne à Paris 1834 τ. I μέρ. II, εἶχε συντεθῆ ὑπὸ τοῦ γεωγράφου, ὅταν ἦτο μόλις δέκα καὶ πέντε ἐτῶν. Ἀπεικονίζει τὴν Ἑλλάδα διαιρουμένην εἰς πέντε μέρη, Πελοπόννησον, Ἀχαΐαν, Ἡπειρον, Μακεδονίαν καὶ νήσους.

51. Graecia.

Ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦτον καὶ εἰς τὸ κεφάλαιον «geographie ancienne» ἀναγράφεται εἰς χειρόγραφον κώδικα τῆς ΕΒΓ (ἀρ. 20802 fol. 54), ὅστις περιέχει avis concernant les cartes géographiques et autres ouvrages de feu M. d'Anville σελ. 2. Δὲν ὀρίζεται ὁμως ἂν ὁ χάρτης οὗτος εἶναι ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν προηγούμενον. Πάντως φαίνεται ὅτι πρόκειται περὶ διαφόρου ἐκδόσεως.

52. Graeciae antiquae specimen geographicum. Auctor D'Anville MDCCLXII. 47×50 (εἰκ. 8)

Τὸν χάρτην τοῦτον εὐρισκόμενον εἰς D'ANVILLE Géographie ancienne abrégée A Paris 1769. Nouvelle édition, ὅπερ βλ. εἰς ΕΒΓ G 3 in fol. Ὁ χάρτης εὐρίσκεται ἐπίσης εἰς ΕΒΓ Ge D 10350, Ge D 10725, Ge D 10726, Ge D 10725 A, Ge DD 2989 collection d'Anville (10014). Ἐπίσης βλέπομεν τοῦτον εἰς μικροτέραν κλίμακα ἐν τῇ ἐκδόσει τῆς Géographie ancienne abrégée τοῦ D'Anville A Paris 1768 τ. I σελ. 243. Βλ. ἐπίσης εἰς CHOISEUL-GOUFFIER Voyage pittoresque de la Grèce, τ. II μέρ. I σελ. 10. Περὶ τοῦ χάρτου τούτου ἀναγινώσκομεν εἰς Notice des ouvrages de D'Anville à Paris 1802 σελ. 54: « il a été fait, en 1780, une correction à cette carte vers le lac Asciris en Thessalie »,

Ἡ Ἑλλάς ὑποδιαιρεῖται εἰς περιοχὰς διὰ γραμμῶν ἐγχρώμων, παρουσιάζεται δὲ ὁμοίως, ὡς εἰς τοὺς χάρτας τοῦ Lapie.

53. Orbis romani pars orientalis. Auctor d'Anville. MDCCLXIX.

Τὸν χάρτην τοῦτον εὐρίσκομεν εἰς τὴν Géographie ancienne abrégée τοῦ d'Anville A Paris 1786 τ. I σελ. 229.

54. Carte de l'Égypte et de la Lydie dressée pour servir à l'intelligence de l'histoire ancienne de Mr Rollin. Par le S^r d'Anville. Février 1738.

Ἐπὶ τοῦ χάρτου εὐρίσκονται ἀναγεγραμμένοι πόλεις τινὲς ἑλληνικαί, ὡς Alexandrie, Ptolemaïs, καὶ ἄλλαι.

Τὸν χάρτην βλ. εἰς ΕΒΓ Ge D 10392. Ὁ χάρτης ἀναφέρεται εἰς τὸ φυλλάδιον Notice des ouvrages de d'Anville A Paris 1802 σελ. 45, ὅπερ ἰδὲ εἰς ΕΒΓ Lin $\frac{27}{a}$ 490.

55. Carte de la Grande Grèce, y compris la Sicile, dressée pour l'intelligence de l'histoire ancienne de Mr Rollin. Par rapport à l'établissement des colonies grecques

Εικ. 8 (ἀριθ. 52) J. D'ANVILLE Graecia antiqua.

aux guerres de Pyrrhus en Italie, et les Carthaginois en Sicile. Par le S^r D'Anville, Mars 1738.

Βλ. εἰς ΕΒΓ Ge D 10376 καὶ εἰς Notice σελ. 46.

56. Carte de l'expédition de Cyrus le jeune et le Retraite des dix-mille Grecs. Pour le même ouvrage, 1738.

Τὸν χάρτην τοῦτον βλ. εἰς Notice σελ. 46, ἔνθα ἀναγινώσκομεν ὅτι οὗτος εὐθὺς μὲ τὴν ἐμφάνισίν του ἐτέθη εἰς ἀχρησίαν παραχωρήσας τὴν θέσιν του εἰς τὸν ἀμέσως κατωτέρω.

57. Carte pour l'expédition de Cyrus le jeune et la Retraite des Dix-Mille Grecs, dressée sur Xéuophon. Pour l'histoire ancienne de Mr Rollin. Par le S^r D'Anville. Nov. 1739.

Τὸν χάρτην τοῦτον βλ. εἰς EBF Ge D 10391.

58. Le monde connu des anciens. Pour l'histoire de Mr Rollin. 1740.

Βλ. τὸν χάρτην εἰς Notice σελ. 45.

59. La Grèce. Pour l'histoire de Mr Rollin. Par le S^r D'Anville. Mai 1740 34×28.

Notice σελ. 46. Βλ. ἐπίσης εἰς EBF Ge DD 2987, Collection d'Anville (10005).

60. L'expédition d'Alexandre. Pour l'histoire ancienne de Mr Rollin. Par S^r D'Anville, Géogr. du Roi. Juin 1740.

Τὸν χάρτην βλ. εἰς Notice σελ. 47, ἔνθα ἀναγινώσκομεν ὅτι οὗτος εὐρίσκεται εἰς τὸ ἔργον τοῦ M. de Sainte-Croix τιτλοφορούμενον Examen critique des historiens d' Alexandre. Τοῦ ἔργου τούτου τοῦ G. S. Croix εἶδον τὴν δευτέραν ἔκδοσιν: Examen critique des anciens historiens d' Alexandre le Grand, Paris, 1804 (EBF J 3140), ἀλλ' ὁ χάρτης δὲν εὐρίσκεται, ἂν καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἔργου ἀναγράφεται «carte de Marches et de l' Empire d' Alexandre, à la fin de l' ouvrage». Ὁ χάρτης οὗτος ὑπὸ τὸν τίτλον Carte des marches et de l' Empire d' Alexandre le Grand, dressée pour l' ouvrage de Mr de Ste Croix, ὅπερ τιτλοφορεῖται Examen des historiens d' Alexandre par J. D. Barbié du Bocage, géographe des relations extérieures, au XIIème 1804, εἰς τὸ ἔργον Analyse de la carte des Marches et de l' Empire d' Alexandre-le-Grand par M. Barbié du Bocage χωρὶς τόπον καὶ χρόνον ἐκδόσεως. Μοὶ φαίνεται ὅτι πρόκειται περὶ ἀντιγράφου τοῦ χάρτου τοῦ d' Anville. Τὸν χάρτην βλ. καὶ εἰς EBF Ge DD 2987, Collection d' Anville (10247).

61. La Grèce et les pays plus septentrionaux jusqu' au Danube. Pour l'histoire ancienne de M. Rollin. S^r d' Anville, géographe du Roi. Nov. 1740. 20×23.

Τὸν χάρτην βλ. εἰς Notice σελ. 46 καὶ EBF Ge DD 2987, Collection d'Anville (10.000).

62. Carte d' environ d' Issus, pour l' intelligence des Marches d' Alexandre et de Darius vers ce lieu. Pour le même ouvrage 1740.

Βλ. Notice σελ. 47.

63. L'Orient. Pour le même ouvrage. 1740.

Βλ. Notice σελ. 47.

64. L' Asie Mineure et le Bosphore. Pour l' histoire ancienne de Mr Rollin. Par le S^r d' Anville. Octobre 1740.

Βλ. εἰς EBF Ge D 10388 καὶ Notice σελ. 47.

65. La Sicile. Pour l'histoire Romaine de Mr Rollin. Par le S. d'Anville. Déc. 1740.

Βλ. εἰς EBF Ge D 10377 καὶ Notice σελ. 48.

66. La Grèce proprement dite pour l'histoire Romaine de M. Rollin. Par le Sr d'Anville, géographe ord. du Roi. Août 1741. Supplément pour l'Illyrie et la Macédoine 27×29

Βλ. εις ΕΒΓ Ge D 10382, Ge 10383, Ge DD 2987, Coll. d'Anville (10013) και Notice σελ. 48.

67. La Numidie. Pour le même ouvrage. 1742.

Βλ. Notice σελ. 48.

68. La Dace conquise par Trajan, la Moesie, la Thrace, Pour l'histoire des emper. Rom. de Mr Grevier. Par le Sr Dr d'Anville. Octobre 1752.

Βλ. εις ΕΒΓ Ge D 10381 και Notice σελ. 49.

Εις τὸν χάρτην τοῦτον βλέπομεν ἀπεικονιζομένην τὴν Προποντίδα και μέρος τῆς Μακεδονίας.

69. Les Cyclades. Pour le voyage du jeune Anacharsis. Par M. d'Anville MDCCLVIII. 18×16

Βλ. εις ΕΒΓ Ge D 10353 και Notice σελ. 54, ἔνθα ἀναγινώσκομεν ὅτι ὁ χάρτης οὗτος ἐσχεδιάσθη ἐκ νέου εις τὴν νεωτέραν ἔκδοσιν τοῦ αὐτοῦ ταξιδίου τοῦ Ἀναχάρσιδος.

70. Cyprus. D'Anville 1762. 32×15

Βλ. εις ΕΒΓ Ge D 10357. Ὑπάρχουν ὀνόματα ἀρχαῖα και νεότερα.

71. Terram secundum Strabonis hypothesim habitatam et ad ejus rationes (quantam fieri potuit) accomodatam sic delineare conatus est auctor d'Anville.

Βλ. εις ΕΒΓ Ge D 1071 και Notice σελ. 50, ἔνθα ἀναγινώσκομεν «pour l'édition de Strabon que devoit donner M. de Bréquigny 1762».

72. Terram secundum Strabonis hypothesim habitatam sed geninam hodiernae geographiae delineationem adumbratam exhibet. Auctor d'Anville. MDCCL XVI.

Βλ. εις ΕΒΓ Ge D 10712, Ge D 10711 A, Ge D 10713 και Notice σελ. 50, ἔνθα ἀναγινώσκομεν «pour le même ouvrage 1762», τὸ ὁποῖον μνημονεύομεν εις τὸν ὑπ' ἀριθ. 71 χάρτην.

Εἰς Notice σελ. 50 ἀναγινώσκομεν τὰ ἐξῆς περὶ τῶν τελευταίων τούτων χαρτῶν: «Les deux cartes précédentes sur la même planche 1776. Cette planche est une nouvelle gravure faite pour l'édition de Strabon, qui doit paroître à Oxford. La première de ces deux cartes a été gravée une troisième fois pour l'ouvrage de M. Gosselin, intitulé: Géographie des Grecs analysée, in 4° Paris 1790.

Βλέπομεν εις τοὺς χάρτας τούτους, ἑκάτερος τῶν ὁποίων εἶναι 28×20, τὰ ὀνόματα Apollonia, Amphipolis τῆς Μακεδονίας, Athènes, Rhodes, Crète, Byzance, Cypre.

73. Orbis veteribus notus auctore d'Anville 1763.

Βλ. Notice σελ. 51.

Βλέπομεν τὴν Ἑλλάδα μετὰ τινων ὀνομάτων πόλεων.

74. Orbis Romani pars orientalis 1764.

Βλ. εις ΕΒΓ Ge C 6124 και Notice σελ. 52.

Ἡ Ἑλλάς ἀπεικονίζεται μετὰ πολλῶν ὀνομάτων πόλεων καὶ διὰ γραμμῶν ἐγχρώμων χωρίζεται εἰς περιοχάς.

75. Asiae quae vulgò minor dicitur et Syriae tabula geographica, quantum per subsidia licuit elaborata, opere, si quod aliud in antiqua geographica, arduo. Quam tabulam Clariss. Comes de Caylus in aere incidi curavit. Auctor d'Anville MDCCLXIV. 60 × 49

Τὸν χάρτην τοῦτον βλ. εἰς ΕΒΓ Ge D 10356. Ge C 6126 καὶ Notice σελ. 54, ἔνθα ἀναγινώσκομεν ὅτι «cette carte entre dans l'édition in fol. de la géographie ancienne abrégée de M. d'Anville».

76. A general map of the Roman-Empire, according to the division of Provinces under Constantin and his successors by d'Anville MDCCLXXII 53 × 39

Βλ. εἰς ΕΒΓ Ge D 10716 A, B, C καὶ Notice σελ. 52, ἔνθα ἀναγινώσκομεν τὰ ἑξῆς: «cette carte, qui n'est qu'au trait seulement, avec deux tables contenant les noms des Provinces, étoit destinée à l'édition anglaise de l'ouvrage de Gibbon sur la Decadence et la chute de l'Empire Romain; mais la guerre de 1788 ayant interrompu toutes communications entre la France et l'Angleterre, cette carte n'a point été achevée».

Ἡ χώρα διαιρεῖται εἰς ἐπαρχίας. Ἡ Ἑλλάς φέρεται μὲ τὴν ὀνομασίαν Dioecesis Macedoniae μὲ ὑποδιαίρεσεις: Macedonia, Macedoniae salutaris pars, Thesalia, Epirus vetus, Epirus nova, Achaïa, Creta.

77. Carte pour servir à l'intelligence de l'histoire des Assyriens, Medes, Babylo-niens et Perses comprise dans l'Hist. ancienne de Mr Rollin. Par le S^r d'Anville. Septembre 1793. 40 × 26

Βλ. εἰς ΕΒΓ Ge D 10386.

Ὁ χάρτης ἀναγράφει πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου καὶ τὴν νῆσον Κύπρον.

78. Le Pont et la Cappadoce.

Βλ. Notice σελ. 55, ἔνθα ἀναγινώσκομεν: «cette carte a été dressée pour un Mémoire de M. de Boze sur les Rois du Pont, qui n'a point été imprimé». Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα πρόκειται περὶ τοῦ χάρτου, τὸν ὁποῖον εὗρισκομεν εἰς ΕΒΓ Ge D 10355.

79. Aegyptus antiqua.

Βλ. Notice σελ. 56, ἔνθα ἀναγινώσκομεν: «cette carte entre dans l'édition in fol. de la géographie ancienne abrégée de M. d'Anville...ainsi que dans ses Mémoires sur l'Égypte».

11. PHILIPPE BUACHE

80. Carte de la Grèce dressée sur les observations géographiques de G. Delisle de l'Académie Royale des Sciences et premier géographe du Roy par Philippe Buache, son gendre de la même Académie 1731.

Εἰς τὸ ἄνω μέρος τοῦ χάρτου τούτου ἀναγινώσκομεν: Grèce, Partie méridionale comprenant l'Attique, la Corinthie, la Sicyone, l'Argolide, la Laconie, la Messenie,

et l'Elide. Pour servir à l'intelligence des cinq premiers livres des voyages historiques de Pausanias. 29×20

81. Carte de la Grèce. Pour servir à l'intelligence des voyages historiques de Pausanias dressée par Philippe Buache de l'Académie Royale des Sciences, gendre de B. Delisle, premier géographe du Roy 1731. 22×21 (εικ. 9).

Εἰς ἓν μέρος τοῦ χάρτου ὑπάρχει ἄλλος μικρότερος :

82. Carte de la Grèce asiatique pour l'intelligence du 7e livre de Pausanias. 10×21

Οἱ τρεῖς οὗτοι εἶναι προσηρημένοι εἰς τὸ βιβλίον Pausanias ou Voyage historique de la Grèce traduit en français par M. l'Abbé Gedoyn τ. I à Paris 1731¹. Ὅπως εἶναι φυσικόν, οἱ χάρται παρουσιάζουν ἑξαιρετικὴν ὁμοιότητα πρὸς τοὺς τοῦ Delisle. Ὁ τελευταῖος χάρτης εὐρίσκεται ἐπίσης εἰς PH. BUACHE Notes et croquis (EBΓ Ge DD 3406) φύλλ. 80.

12. J. N. BELLIN

83. Carte de la partie méridionale de la Grèce. Pour servir à l'intelligence de l'Histoire d'Erastinondas. Par M. Bellin, ingénieur au Dépôt des cartes et Plans de la Marine 1739 28×20 (εικ. 10).

Τὸν χάρτην τοῦτον εὐρίσκομεν εἰς M. l'ABBÉ SERAN DE LA TOUR Histoire d'Erastinondas, pour servir de suite aux Hommes illustres de Plutarque. A Paris, 1739 (EBΓ J 11116). Πρόκειται περὶ χάρτου τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἀλλὰ ἐκτὸς τῶν ἀρχαίων ὀνομασιῶν εὐρίσκομεν καὶ νεώτερα ὀνόματα, ἧτοι Prom. d'Arax αυj. Cap Para, Golfe de Corinthe αυj. G. de Lepante, Naupacte Lepante. Τὰ νεώτερα ὀνόματα ὑπογραμμίζονται. Τὸ μέρος τῆς ἀπεικονιζομένης Ἑλλάδος διαιρεῖται διὰ γραμμῶν εἰς διαφόρους περιοχάς π. γ. ἡ Πελοπόννησος εἰς Μεσσηνίαν, Λακωνίαν, Ἡλίαν, Ἀχαΐαν, Ἀρκαδίαν, Ἀργολίδα. Πρόκειται περὶ ἀντιγράφου τοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον: Carte de la partie méridionale de la Grèce χάρτου, ὅστις εὐρίσκεται εἰς J. N. BELLIN Le petit Atlas maritime tome IV contenant l'Europe et les divers Etats qu'elle renferme, excepté la France ἀρ. 117. Ἑλλείπουν εἰς αὐτὸν αἱ ὑπογραμμίσεις τῶν νεωτέρων ὀνομάτων.

13. ROBERT DE VAUGONDY

Τῷ 1752 ἐδημοσιεύθη ὁ χάρτης:

84. Graecia vetus ex schædis sanconianis desumpta, in qua Macedonia, Thes-salia, Epirus, Achaia et Peloponesus, in minores partes seu populos distinguuntur, nec non inter adjacentes insulas speciatim Creta delineatur insula². Autore Robert de Vaugondy filio, Geographo Regis ordinario, Cum privilegio. 1752.

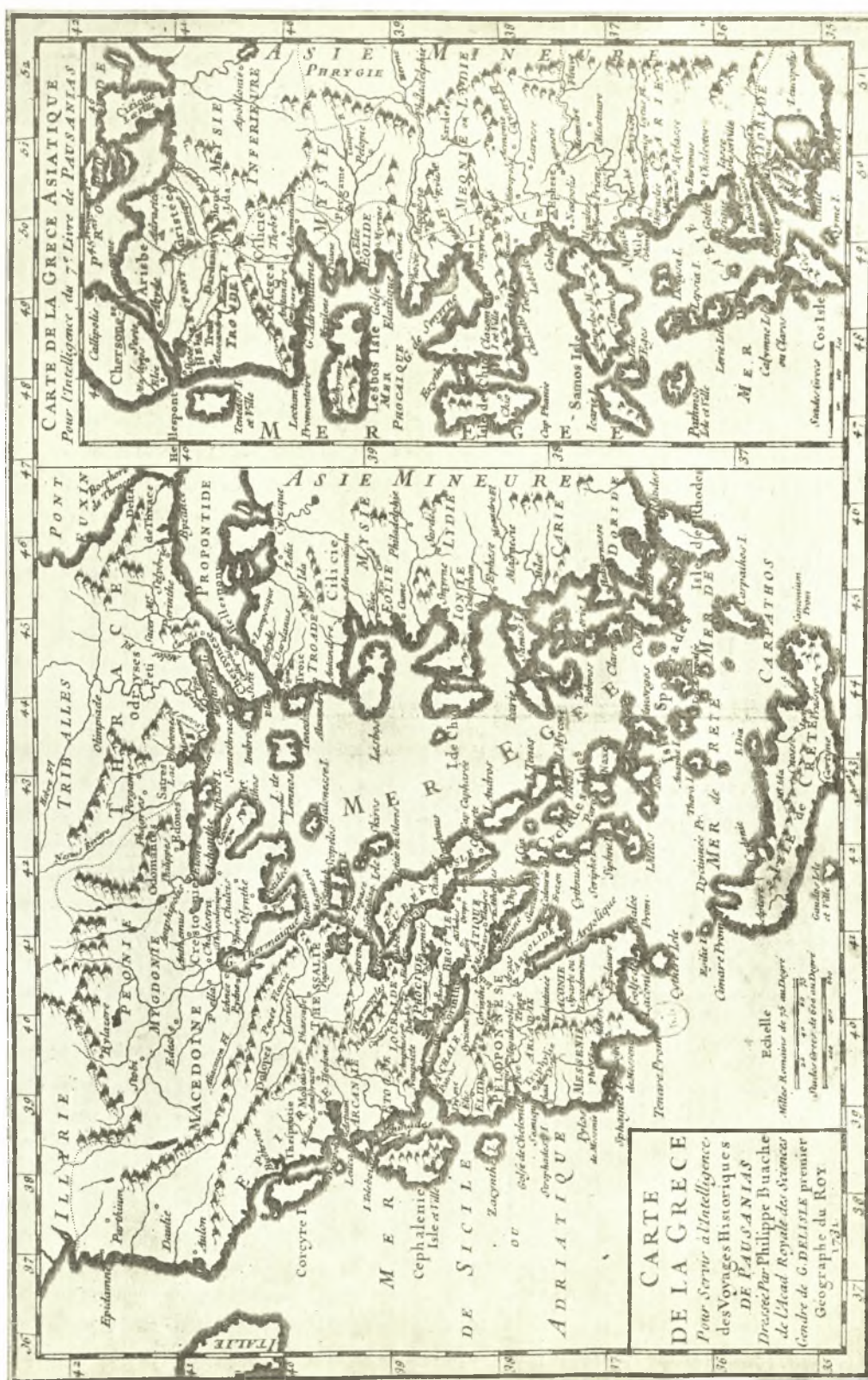
Ὁ χάρτης οὗτος ἐνθυμίζει τοὺς χάρτας τοῦ Sanson πατρὸς καὶ υἱοῦ ἀπὸ πάσης ἀπόψεως, διότι ὁ Robert de Vaugondy, ὅστις ἠγόρασε τὸν οἶκον τοῦ ἀδελφοῦ Sanson

¹ Οἱ ἴδιοι χάρται συνοδεύουν τὴν εἰς γαλλικὴν με-
τάφρασιν γενομένην ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ καὶ δημοσιευθεῖσαν
εἰς Amsterdam τὸ 1733 (EBΓ 10023). Εἰς EBΓ
Ge DD 3406 ὑπάρχουν χειρόγραφα σχεδιάσματα τοῦ

Buache ἀναφερόμενα εἰς διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος
ὑπὸ τὸν τίτλον «geographica ex Pausania» (φύλλ. 1-5).

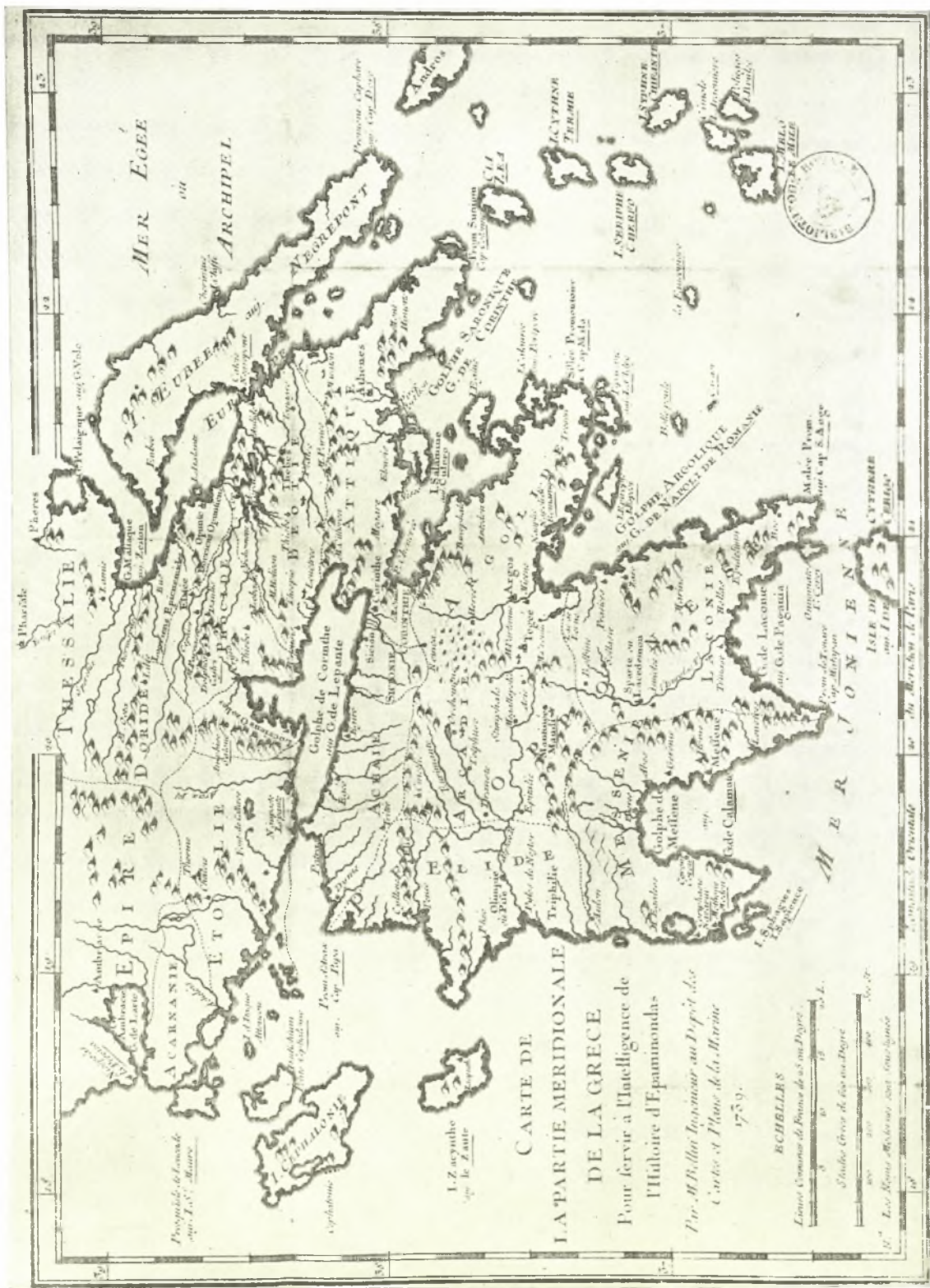
² Τὸν χάρτην τοῦτον εὐρομεν εἰς τὴν Γεννάδειον
Βιβλιοθήκην τῶν Ἀθηνῶν.

Εἰς. 9 (ἀριθ. 81) P. BUACHE Carte de la Grèce.

Ειχ. 10 (αύφ. 83) J. N. BELLIN Carte de la partie meridionale de la Grèce.

τῷ 1730 μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ Pierre Moulart¹, δὲν ἠδυνήθη νὰ συνεχίσῃ τὸ γεωγραφικὸν ἔργον τοῦ οἴκου. Ὁ χάρτης τοῦ de Vaugondy ἐτυπώθη συμφώνως πρὸς τὰ πρότυπα τὰ ὑπάρχοντα εἰς τὸν οἶκον, χωρὶς οὗτος νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὰς γεωγραφικὰς προόδους, αἱ ὁποῖαι εἶχον δημιουργηθῆ ἀπὸ τοῦ Sanson μέχρι τῆς ἐποχῆς του.

Μεταξὺ τῶν ἐκδόσεων τοῦ γεωγραφικοῦ οἴκου τοῦ Sanson ἔχομεν χάρτας τινὰς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, τῶν ὁποίων δὲν εὔρομεν ἀντίτυπα, ἀλλ' οἵτινες μνημονεύονται εἰς τὸν Catalogue des ouvrages, qui composent les fonds de Géographie de MM Sanson et Robert de Vaugondy, à Paris (χωρὶς χρονολογίαν ἐκδόσεως). Ἐκεῖ ἀναγινώσκομεν:

85. Graecia antiqua.
86. Graecia ex Homero.
87. Creta insula².
88. Alexandri magni imperium.
89. Cartes des anciennes monarchies deux feuilles pour lire M. Rollin.
90. Cyprus insula³.

14. ΑΝΩΝΥΜΟΣ

91. Grèce ancienne.

Αὐτὸς εἶναι ὁ τίτλος χάρτου περιλαμβανομένου εἰς τὴν Géographie abrégée de le Grèce ancienne, comprenant, 1° une description de le Grèce. 2° un discours sur l'Olympe, le gouvernement, le Religion, etc. des Grecs. 3° quelques morceaux relatifs à la chronologie, tels que les olympiades comparées aux années qui ont précédé notre Ère; la liste des rois d'Argos, d'Athènes etc.. Avec une carte et quelques tableaux géographiques. Par un Professeur d'Histoire et de Géographie. A Paris 1772.

Εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ ἔργου, τὸ ὁποῖον εὔρομεν εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς École Normale Supérieure τῶν Παρισίων, ἀναγινώσκομεν τὰ ἑξῆς σχετικῶς μὲ τὴν κατασκευὴν τοῦ χάρτου: «quant à la petite carte de Grèce, pour la garantir bonne, il doit me suffire d'avouer que j'ai pris le contour de ce pays et les positions dont j'ai eu besoin, sur l'excellente carte de M. d'Anville».

15. CHOISEUL-GOUFFIER

92. Carte détaillée de la route de l'auteur, Depuis le golfe de Macri, jusqu'au Méandre. Rédigée sur les lieux par le Cte de Choiseul-Gouffier.

Βλ. CHOISEUL-GOUFFIER Voyage Pittoresque de la Grèce t. Ier 1782, σελ. 125.
Ἐπὶ τοῦ χάρτου ἀναγινώσκομεν Golfe de Macri ot. Glaucus Sinus καὶ ἄ.

93. Carte détaillée de la route de l'auteur depuis le Méandre jusqu'au golfe d'Adramyti. Rédigée sur les lieux par le Cte de Choiseul-Gouffier.

Βλ. CHOISEUL-GOUFFIER τ. I σελ. 189.

Εἰς τὸν χάρτην εὐρίσκομεν πολλὰς ἀρχαίας ὀνομασίας.

¹ Βλ. Nouvelle biographie générale τ. 43, Paris, 1864 σελ. 298.

² Σελ. 4.
³ Σελ. 3.

94. Carte de l'isle de Metellin autrefois Lesbos, et du golfe d'Adramyti. Levée sur les lieux et assujétié aux observations astronomiques. 35 × 25

Βλ. CHOISEUL-GOUFFIER τ. II₁ σελ. 69.

Ἐπὶ τοῦ χάρτου ἀναγινώσκομεν τὰ ὀνόματα: Kidonia, Heraclae Arginussae ins^{ae}, Pyrrha, Hiera, Attea, Pitane κλπ.

95. Carte de l'île de Lemnos, levée sur les lieux et assujettie aux observations astronomiques.

Βλ. CHOISEUL-GOUFFIER. τ. II σελ. 129.

Βλέπομεν ὀνόματα: Myrina, Chryse Promontorium. Πρόκειται μᾶλλον περὶ νεωτέρου χάρτου.

96. Carte générale de la Troade comprenant le pays qui s'étend depuis le cap. Sigeum jusqu'au Mont Gargaron, levée sur les lieux et assujettie aux observations astronomiques. 60 × 23

Βλ. CHOISEUL-GOUFFIER τ. II₁ σελ. 200.

Ἀναγινώσκομεν ὀνόματα: Pyrrha, prom. Coryphas, Harmatus portus, Polymédium κ.ἄ.

97. Carte de la plaine de Troie levée en 1786 et 1787 L. F. Cassas delinea-avit. 60 × 40

Βλ. CHOISEUL-GOUFFIER τ. II₁ σελ. 209.

Ἐπὶ τοῦ χάρτου ἀναγινώσκομεν Alexandria Troas, Agamia prom, Ilium recens κ.ἄ.

98. Carte de l'Hellespont ou canal des Dardanelles, levée sur les lieux et assujettie aux observations astronomiques.

Βλ. CHOISEUL-GOUFFIER τ. II₂ σελ. 444.

Ἀναγινώσκομεν ἐπὶ τοῦ χάρτου τούτου τὰ ὀνόματα Sigeum, Rhoeteum, Dardanus, Eleus, Alopeconnesus κ.ἄ.

99. Carte de la Grèce ancienne. 58 × 40

Βλ. CHOISEUL-GOUFFIER τ. I 1782. Βλ. ἐπίσης εἰς ΕΒΓ Ge DD, Collection d'Anville (10001).

16. TRUGUET & RACCORD

100. Carte des Iles de Lemnos, Imbros, Samothrace et des côtes voisines levée par MM Truguet, commandant la corvette le Tarleton, Raccord, sous lieutenant de vaisseaux, et assujettie aux observations astronomiques faites par Toudu, Astronome, élève de MM. Cassini et Mechain. 26 × 38

Βλ. CHOISEUL-GOUFFIER τ. II₁, σελ. 97.

Εἰς τὸν χάρτην τοῦτον ἀναγινώσκομεν ὀνόματα, ὡς Alexandria, Naulochos Pont Hephaestia, Myrina, Larissa, Sigeum κ.ἄ.

17. F. KAUFFER

101. Plaine d'Ephèse, olim Caystrium Campus, levée par F. Kauffer en 1776.

Βλ. CHOISEUL-GOUFFIER Voyage Pittoresque de la Grèce τ. I, A Paris 1782, σελ. 192.

Πρόκειται περὶ χάρτου, ἐπὶ τοῦ ὁποῦ δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν σημεῖα ἀρχαίων ἐρειπίων καὶ ἀρχαίας ὀνομασίας (Pion Mons κ. ἄ.).

102. Carte générale de l'isle de Paros levée par F. Kauffer en 1776. 21 × 34
Βλ. CHOISEUL-GOUFFIER ἔνθ. ἀν. τ. I σελ. 64.

Ἄναγινώσκομεν τὰ ὀνόματα Marpesus mons, Minoa κ. ἄ.

103. Carte de l'île de Samos. Rédigé par F. Kauffer.

Βλ. CHOISEUL-GOUFFIER ἔνθ. ἀν. τ. I σελ. 96.

Ἐπὶ τοῦ χάρτου βλέπομεν ὀνόματα Cap de Samos, Ampelos Prom, Posidium seu Neptuni Prom. κ. ἄ.

18. RIGOBERT BONNE

104. Mappa Graeciae antiquae et vicinarum Regionum descripta à R^{to} Bonâ, Primario Hydrographo Navali, Septemb. 1779. Perrier sculp. André scrip. 31 × 20
(εἰκ. 11).

Βλ. εἰς ΕΒΓ Ge D 13252.

105. Graeciae antiquae Tabula geographica. A. R^{to} Bonna. Primario Hydrographo Navali 1783. Cum priv. Regis.

Βλ. εἰς Recueil de cartes sur la géographie ancienne par Mr Bonne Ingenieur Hydrographe de la Marine. A Paris 1783 ἀρ. 9 (ΕΒΓ Ge DD 1278 (2)). 41 × 29

Πρόκειται περὶ χάρτου πληρεστεροῦ καὶ μεγαλυτέρου ἢ ὁ ὑπ' ἀριθ. 104.

Ὁ αὐτὸς χαρτογράφος R. Bonne ἀπεικονίζει τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ὀλόκληρον ἢ ἐν μέρει, τὴν κυρίως καλουμένην Ἑλλάδα ἢ τὰς ἀποικίας εἰς τοὺς ἀκολουθοῦσας ὡσαύτως χάρτας.:

106. Imperii Romani Tabula 1783.

Βλ. Recueil ἔνθ. ἀν. ἀρ. 16, 17 καὶ 18.

107. Mappa diversus Filiorum Noemi, à R^{to} Bonne, Primario Hydrographo Navali. 33 × 22

Ὁ χάρτης οὗτος, ἐπὶ τοῦ ὁποῦ ἀναγινώσκομεν πόλεις τινὰς τῆς Μακεδονίας Θράκης καὶ Μικρᾶς Ἀσίας, εὑρίσκειται εἰς τὸν Atlas encyclopédique, contenant la géographie ancienne du moyen âge, la géographie moderne et les autres relatives à la géographie physique. Par M. Bonne, Ingénieur-Hydrographe de la Marine et par M. Desmarest, pour les cartes de la géographie physique. A Paris 1787 (βλ. εἰς ΕΒΓ Ge FF. 8151) τ. I ἀρ. 2.

108. Imperia antiqua. Pars occidentalis a R^{to} Bonne, Primario Hydrographo Navali. 22 × 33

Ἐνθ. ἀν. ἀρ. 5.

109. Imperia antiqua. Pars media. A R^{to} Bonne, Primario Hydrographo Navali. 22 × 33

Ἐνθ. ἀν. ἀρ. 6.

110. Imperia antiqua. Pars orientalis. A R^{to} Bonne, Primario Hydrographo Navali. 22 × 33

Ἐνθ. ἀν. ἀρ. 7.

Fig. 11 (άρθ. 104) R. BONNE Graecia antiqua.

Οἱ χάρται οὗτοι, 108, 109 καὶ 110, ἀναφέρονται εἰς τὸ κράτος τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου.

111. Graecia vetus. A R^{to} Bonne, Primario Hydrographo Navali. 33 × 22

Ἔνθ. ἀν. ἀρ. 8. Εἰς τὸ δεξιὸν μέρος τοῦ χάρτου βλέπομεν supplementum, τὸ ὁποῖον ἀπεικονίζει τὴν Βοιωτίαν, Ἀφρικὴν, Ἀργολίδα καὶ τὴν Ἀρκαδίαν ὑπὸ κλίμακα μεγαλυτέραν.

112. Imperium Romanum. Pars orientalis. A R^{to} Bonne, Primario Hydrographo Navali. 22 × 33

Ἔνθ. ἀν. ἀρ. 10.

113. Italia vetus. A R^{to} Bonne. Primario Hydrographo Navali. 22 × 33

Ἔνθ. ἀν. ἀρ. 11. Ἐπὶ τοῦ χάρτου ἀναγινώσκομεν τὰ ὀνόματα ἑλληνικῶν ἀποικιῶν.

114. Gallia vetus. A R^{to} Bonne. Primario Hydrographo Navali. 33 × 22

Βλ. ἔνθ. ἀν. ἀρ. 12. Καὶ ἐπὶ τούτου ἀναγινώσκομεν ἑλληνικῶν ἀποικιῶν ὀνόματα.

115. Asia Minor. Descripta a R^{to} Bonne. Primario Hydrographo Navali. 33 × 22

Ἔνθ. ἀν. ἀρ. 16.

116. Pannonia, Dacia, Illyricum et Moesia A R^{to} Bonne. Primario Hydrographo Navali. 33 × 22

Ἔνθ. ἀν. ἀρ. 17. Ἀναγινώσκομεν ὀνόματα ἀρχαίων ἑλληνικῶν πόλεων.

19. J. D. BARBIÉ DU BOCAGE

117. Carte du Palus Méotide et du Pont Euxin, Pour le voyage du jeune Anacharsis, réduite en grande partie d'après celle de M^r d'Anville, par Mr Barbié du Bocage. MDCCLXXXI.

Τὸν χάρτην τοῦτον εὐρίσκομεν εἰς M. BARBIÉ DU BOCAGE Recueil de cartes géographiques, plans, vues et médailles de l'ancienne Grèce, relatifs au voyage du jeune Anacharsis 1788 (εἰς ΕΒΓ σ. 325). Ὁ ἔξωτερικὸς τίτλος τοῦ βιβλίου εἶναι BARTHÉLÉMY Voyage du jeune Anacharsis. Atlas¹.

Εἰς τὸν χάρτην τοῦτον ἀναγινώσκομεν τὰ ὀνόματα ἀρχαίων τινῶν ἑλληνικῶν ἀποικιῶν.

118. L'Helles-Pont. Pour l'intelligence du voyage du jeune Anacharsis, dressé sur le plan qu'en a donné M. d'Anville dans les Mémoires de l'Académie R^{le} des Belles Lettres, et sur quelques autres morceaux. Par M. Barbié du Bocage. May 1782.

Βλ. Recueil.

119. Miletii vicinia variis temporibus. Barbié du Bocage fecit. 22 × 14

Πρόκειται περὶ ἀρχαίου χάρτου τῆς περιοχῆς ταύτης. Εἰς αὐτὴν ἀναγινώσκομεν ἀρχαίας ὀνομασίας: Posideum prom-Thymbria, Heraclea κ. ἄ.

Τοῦτον εὐρίσκομεν εἰς CHOISEUL-GOUFFIER Voyage pittoresque de la Grèce, τ. I, A Paris 1782, σελ. 174.

¹ Σημειῶνω τὴν βραχυγραφίαν τοῦ βιβλίου τούτου «Recueil».

120. L'Attique, la Mégaride et partie de l'isle d'Eubée, pour le voyage du jeune Anacharsis. Par M. Barbié du Bocage. Mai. 1785.

Βλ. Recueil.

121. L'Argolide, l'Épidaure, la Trézénie, l'Hermionide, l'isle d'Egine et la Cynurie, Pour le voyage du jeune Anacharsis, Par M. Barbié du Bocage-October 1785.

Βλ. Recueil.

122. La Corinthie, la Sicyonie, la Phliasie et l'Achaïe, Pour le voyage du jeune Anacharsis, par M. Barbié du Bocage - Juin 1786.

Βλ. Recueil.

123. L'Elide et la Triphylie, Pour le voyage du jeune Anacharsis, par M. Barbié du Bocage. Août 1786.

Βλ. Recueil.

124. La Messenie. Pour le Voyage du jeune Anacharsis. Par M. Barbié du Bocage. Janvier 1786.

Βλ. Recueil.

125. La Laconie et l'isle de Cythère. Pour le voyage du jeune Anacharsis. Par M. Barbié du Bogage. Janvier. 1786.

Βλ. Recueil.

126. L'Arcadie. Pour le voyage du jeune Anacharsis, par M. Barbié du Bocage. Mai 1786.

Βλ. Recueil.

127. La Béotie. Pour le voyage du jeune Anacharsis, par M. Barbié du Bocage. Mai 1787.

Βλ. Recueil.

128. La Phocide et la Doride. Pour le voyage du jeune Anacharsis. Par M. Barbié du Bocage. Juin 1787.

Βλ. Recueil.

129. La Thessalie. Pour le voyage du jeune Anacharsis, par M. Barbié du Bocage. Janvier 1788.

Βλ. Recueil.

130. La Grèce et ses isles. Pour le voyage du jeune Anacharsis. Par M. Barbié du Bocage. Août 1788 (*εικ. 12*).

Βλ. Recueil.

Πρόκειται περί χάρτου ἐγχρώμου ἐμφανίζοντος τὴν χώραν διηρημένην εἰς περιοχάς. Ὁ χάρτης δὲν εἶναι ἐντελῶς ἀρχαῖος, διότι ἀναφέρονται καὶ ὀνομασίαι νεώτεροι, ὡς Chio ἀντὶ Chios κ. ἄ.

131. Carte pour le Mémoire de M. de Ste Croix sur le cours de l'Araxe et du Cyrus. Par J. D. Barbié. Juillet 1723.

Βλ. τοῦτον εἰς τὸ βιβλίον Mémoires historiques et géographiques sur les pays situés entre la mer noire et la mer caspienne. A Paris 1797 (ΕΒΓ BNP Ο₂. 4).

Εἰς. 12 (ἀριθ. 130) Β. ΔΥ ΒΟCΑGΕ La Grèce et ses îles.

Παρατηρούμεν ἐπ' αὐτοῦ ἀρχαίας ἑλληνικὰς ἀποικίας μεταξὺ τῶν νεωτέρων πόλεων, ὡς Trapezous, Athenae, Apsarus, Phasis, Dioscurias, Pityus Ptus.

132. Carte pour l'intelligence de Cyrus et la retraite des dix milles de Xenophon. Par M. J. D. Barbié du Bocage. Au IVème Février 1796.

Τὸν χάρτην τοῦτον εὐρίσκομεν εἰς τὸ ἔργον τοῦ M. D. FORTIX D'URBAN Mélanges de géographie et d'histoire et de chronologie anciennes. A Paris (χωρὶς χρονολογίαν) (ιδὲ εἰς EBG Ge FF 6750).

133. L'île de Crète. Par J. D. Barbié du Bocage. Pluviôse an VIIème.

Τὸν χάρτην τοῦτον εὐρίσκομεν προσηρητημένον εἰς τὸ ἔργον τοῦ Ste CROIX Les anciens gouvernements fédératifs et de la législation de Crète. A Paris an VII. (εἰς EBG J 11298).

Ἐπὶ τοῦ χάρτου βλέπομεν ἀντὶ τοῦ ὀνόματος Dicte τὸ ὄνομα Mons Sacré. Ὁ συγγραφεὺς τοῦ χάρτου τούτου κάμνει σύγχυσιν τοποθετῶν εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Μεσσαρᾶς τῆς Κρήτης τὴν πόλιν Priasus ou Praesus.

134. Carte de la Scythie, de l'Égypte et des pays intermédiaires, dressée par J. D. Barbié du Bocage; Pour le traité d'Hippocrate intitulé des airs, des eaux et des lieux traduit par le Dr Coray an VIIIème.

Ὁ χάρτης οὗτος εἶναι προσηρητημένος εἰς τὸν πρῶτον τόμον τοῦ βιβλίου Ἱπποκράτους περὶ ἀέρων, ὑδάτων, τόπων. Traité d'Hippocrate des airs, des eaux et des lieux; traduction nouvelle par Goray. A Paris 1800.

Ἐκ τῆς κυρίως Ἑλλάδος οὐδεμία πόλις ἀναγράφεται.

135. Carte de l'Empire de Priam, divisée en neuf districts, dressée d'après Homère, par J. D. Barbié du Bocage 1810. 22 × 34

Τὸν χάρτην τοῦτον εὐρίσκομεν εἰς τοῦ CHOISEUL-GOUFFIER Voyage Pittoresque de la Grèce τ. II, Paris 1809, σελ. 177¹.

20. JOSEPH-ROMAIN JOLY

136. La Corse, l'Illyrie, la Gaule Cisalpine, partie de l'Italie et de la Grande Grèce. Par l'auteur de la géographie Sacrée. 43 × 29

137. Suite de l'Italie, la Grande Grèce, la Sicile, la Sardaigne, selon les anciens. Par l'auteur de la géographie Sacrée. 43 × 29

Οἱ δύο οὗτοι χάρται εὐρίσκονται ὑπ' ἀριθ. 4 καὶ 5 εἰς τὸ ἔργον Atlas de l'ancienne géographie universelle comparée à la moderne... Par Joseph - Romain Joly. A Paris An IX (1801). Βλ. εἰς EBG 3586

138. Carte de la Macedoine et de la Grèce selon les anciens. Par l'auteur de la Géographie Sacrée. 46 × 36

Ὁ χάρτης οὗτος εἶναι προσηρητημένος εἰς τὸ αὐτὸ ἔργον Atlas, ὡς καὶ οἱ δύο προηγούμενοι, ὑπ' ἀριθ. 10.

¹ Δὲν καταγράφο ἐνταῦθα ἰδιαίτερος τὸν χάρτην Janina et ses environs (dans un rayon de six lieues dressée d'après les plans et Mémoires de J. D. Barbié du Bocage 1820), ὅστις εἶναι προσηρη-

μένος εἰς τὸν ΡΟΥΚΒΕΥΙΛΛΕ Voyage de la Grèce 1η ἔκδ. 1820, 2α ἔκδ. 1826, ἔνθα εὐρίσκομεν ἀρχαίας ὀνομασίας Dolopie (Calarites), Hellopie, Ferrhebie (Zagori), Molossie-Passaron.

Ἡ χώρα χωρίζεται εἰς περιοχάς, ὡς Laconie, Arcadie, Etolie, Acarnanie κλπ. Εἰς τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Ἀμβρακίας τοποθετεῖται τὸ Ἄργος.

21. J. B. GAIL

139. Carte de la Sicile.

Ἄρχητος οὗτος εὐρίσκειται προσηρημένος εἰς τὸ ἔργον Histoire grecque de Thucydide. Texte et version latine par J. B. Gail. A Paris 1807 τ. VIII (Βλ. ΕΒΓ Rés. J 1811).

140. Carte pour l'histoire grecque (εἰκ. 13).

Ἄρχητος οὗτος εἶναι προσηρημένος εἰς τὸ ἀμέσως ἀνωτέρω ἀναγραφόμενον ἔργον (τ. II σελ. 3).

Ὡς εἶναι φυσικόν, πρόκειται περὶ χαρτῶν, ἀναγραφόντων τὰς πόλεις ἐκείνας μόνον, αἱ ὁποῖαι ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου ἐν τῷ γνωστῷ ἔργῳ του.

Ἐπάρχουν ἀνακρίβειαι τινες. Π.χ. ἡ νῆσος Ζάκυνθος τοποθετεῖται νοτίως τῆς Κυλλήνης, σχεδὸν ἀπέναντι τῆς Ὀλυμπίας καὶ τοῦ ποταμοῦ Ἀλφειοῦ. Τὸ ὄρος Πίνδος τοποθετεῖται μεταξύ τῆς Θεσσαλίας καὶ τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου.

22. PIERRE LAPIE

141. Géographie d'Hérodote. 29 × 21

Βλ. τὸν χάρτην τοῦτον εἰς Atlas supplémentaire du Précis de la géographie universelle de M. Malte-Brun; dressé conformément au texte de cet ouvrage et sous les yeux de l'auteur, par M. Lapie, capitaine ingénieur géographe. A Paris 1812 (Βλ. τοῦτο εἰς ΕΒΓ G 626).

142. Europe ancienne. 29 × 21

Βλ. τοῦτον εἰς Atlas supplémentaire.

143. Asie ancienne. 29 × 21

Βλ. τοῦτον εἰς Atlas supplémentaire.

144. Afrique ancienne. 29 × 21

Βλ. τοῦτον εἰς Atlas supplémentaire.

Εἰς τὸν χάρτην τοῦτον πλὴν τῆς Ἑλλάδος ἀναγινώσκομεν τὰ ὀνόματα πόλεων, ὡς ἡ Σαλαμὶς τῆς Κύπρου, καὶ τὰς ἐλληνικὰς ἀποικίας εἰς Αἴγυπτον.

145. Empire d'Alexandre. 29 × 21

Βλ. Atlas supplémentaire.

146. Asie Mineure, Arménie, Gaucase, Syrie κλπ. 29 × 21

Βλ. Atlas supplémentaire.

147. Grèce ancienne. 29 × 21 (εἰκ. 14)

Βλ. αὐτ. Ὁ χάρτης διαιρεῖται εἰς περιοχὰς δι' ἐγγράμων ὀρίων.

148. Italie ancienne. 29 × 21

Βλ. αὐτ.

149. Empire Romain sous Constantin, sous Trajan. 29 × 21

Ἐνθ. ἀν.

Εικ. 13 (ἀριθ. 140) J. B. GAIL Carte pour l'histoire grecque.

Εἰκ. 14 (ἀριθ. 147) P. LAPIE Grèce ancienne.

Ἡ Ἑλλάς ἀπεικονίζεται μὲ τὴν διοικητικὴν διαίρεσιν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, μὲ τὰς «dioecesis».

150. Monde connu des anciens. Par P. Lapie, géographe. 1816. 28 × 21

Βλ. τοῦτον εἰς Atlas classique et universel de géographie ancienne et moderne, dressé pour l'instruction de la jeunesse, et notamment pour les Collèges Royaux, et les Écoles Militaires. Par M. Lapie, géographe II ἔκδ. à Paris, 1816 (Βλ. εἰς ΕΒΓ Γ 627).

Βλέπομεν ἐπὶ τοῦ χάρτου τούτου πόλεις, ὡς Thessalonica, Smyrna, Philippopolis κ.ἄ.

151. Empire d'Alexandre dressé par P. Lapie, géographe, 1816. 28 × 21

Βλ. Atlas ἀρ. 3.

Αἱ περιοχαὶ τῆς Ἑλλάδος, εἰς ἃς αὕτη διαιρεῖται δι' ἐγχρώμων ὁρίων, εἶναι ἡ Πελοπόννησος, ἡ Ἡπειρος, ἡ Μακεδονία, ἡ Θράκη κ.ἄ. Ὅλιγαι πόλεις ἀναγράφονται

Ἐπὶ τοῦ χάρτου οὗτος ὁμοιάζει πρὸς τὸν συνώνυμον ὑπ' ἀριθ. 145 παρουσιάζων ὀλίγας διαφορὰς: ἀντὶ τῆς Κνωσοῦ βλέπομεν τὴν Γόρτυνα, δὲν ἀναγράφεται ἐπὶ τούτου ἡ Σαλαμίς τῆς Κύπρου κ. ἄ.

152. Empire Romain dressé par P. Lapie, géographe 1816. 28 × 21

Βλ. τοῦτον εἰς Atlas ἀρ. 4.

153. Carte de l'Italie ancienne. Dressée par P. Lapie géographe 1816. 21 × 28

Βλ. Atlas ἀρ. 6.

Ἐπὶ τοῦ χάρτου τούτου ἀναγινώσκομεν τὸ ὄνομα «Magna Graecia» καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἐλληνικῶν ἀποικιῶν εἰς Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν.

154. Grèce ancienne. Dressée par P. Lapie, géographe 1816. 28 × 21

Βλ. Atlas ἀρ. 7.

Ἐπὶ τοῦ χάρτου οὗτος πληρέστερος ἢ ὁ ὑπ' ἀριθ. 147 ὑποδιαίρει τὴν Ἑλλάδα εἰς μικρὰς περιοχὰς: Argolis, Achaia, Laconia, Attica, Boeotia κλπ.

155. Asie Mineure ancienne. Dressée par P. Lapie, géographe 1816. 28 × 21

Βλ. Atlas ἀρ. 8.

Εἰς τοῦτον παρακολουθοῦμεν τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ τὰς πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

156. Syrie et Egypte anciennes. Dressées par P. Lapie géographe 1816. 21 × 28

Βλ. Atlas ἀρ. 9.

Εἰς τὸν χάρτην τοῦτον βλέπομεν τὴν νῆσον Κύπρον κατὰ τὴν ἀρχαιότητα.

157. Orbis¹. Romanus ad illustranda. Itineraria. Antonini. Burdigalense tabulam. Pentingerianam. Periplos, itineneraria. Maritima. Delineatus a P. Lapie geographo Lutetiae. A. M. D. CCC XXIII.

¹ Θὰ ἠδυνάμεθα νὰ καταγράψομεν καὶ τινὰς χάρτας τοῦ Lapie, οἱ ὁποῖοι συνοδεύουν τὸν ROUQUENVILLE Voyage de la Grèce, ὡς α) Acarnanie et Etolie, Par Lapie, géographe 1823, β) Thesprotie ou Chamourî, Souli et Parga. Par Lapie géographe 1823.

γ) Les Thermopyles et pays voisins. Par Lapie géographe 1823, ἔνθα συναντῶμεν ἀρχαῖα τινὰ ὀνόματα, ἀλλὰ κυρίως πρόκειται περὶ νέων χαρτῶν. Στοιχεῖά τινὰ ἀρχαῖα δὲν δύνανται νὰ ἀλλοιώσουν τὸν νεώτερον χαρακτήρα αὐτῶν.

Οὗτος εἶναι προσηρτημένος εἰς τὸ ἔργον *Recueil des itinéraires anciens comprenant l'itinéraire Antonin, la table de Peutinger et un choix des périple grecs avec dix cartes dressées par M. le Colonel Lapie publié par M. le Mis de Fortia d'Urban. Paris MDCCCXLV* (βλ. εἰς ΕΒΓ G 1310).

Εἰς τὸ φύλλ. 5 ἀπεικονίζεται ἡ Ἑλλάς, καὶ εἰς τὸ φύλλ. 6 αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ αἱ ἀκταὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἡ μορφή τῆς χώρας εἶναι ἡ αὐτή, ὡς καὶ εἰς τοὺς ἄλλους χάρτας τοῦ Lapie.

II. ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Ἡ ἀπαρίθμησις αὕτη τῶν χαρτῶν κατὰ χαρτογράφους χρονολογικῶς κατατασσομένους εἶναι ἰκανὴ νὰ δώσῃ πλήρη εἰκόνα τοῦ ἐνδιαφέροντος τῶν Γάλλων διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τοῦ μέρους, τὸ ὁποῖον ἡ χώρα αὕτη ἔπαιξεν εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς γαλλικῆς χαρτογραφίας. Μετὰ τὴν χρονολογικὴν ταύτην παρακολούθησιν, ἡ ὁποία ἦτο ἀπαραίτητος, προκύπτουν ποικίλαι παρατηρήσεις, γενικώτεροι καὶ λεπτομερειακαί, αἱ ὁποῖαι δύνανται νὰ ταξινομηθοῦν εἰς τὰ ἀκόλουθα τέσσαρα μόνον ζητήματα, χωρὶς νὰ θίξωμεν τὸ αὐστηρῶς χαρτογραφικὸν μέρος, διότι τοῦτο ἀνάγεται περισσότερον εἰς τοὺς ἱστορικοὺς τῆς χαρτογραφίας, παρὰ εἰς τοὺς ἱστορικοὺς μιᾶς χώρας, οἱ ὁποῖοι πρὸς τῷ κυρίῳ ἔργῳ των ζητοῦν νὰ ἐρευνήσουν ὁποῖου εἴδους μελέτην παρέσχεν αὕτη εἰς τοὺς μεταγενεστέτους.

Ἐπὶ τὸ πνεῦμα τοῦτο καὶ ἔχοντες πάντοτε ὡς βᾶσιν τὴν καταγραφεῖσαν ἤδη χαρτογραφικὴν ἐργασίαν τῆς Γαλλίας ὡς πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ἀπὸ τῆς Ἀναγεννήσεως μέχρι τοῦ ἔτους 1830 προκύπτουν πρὸς ἔρευναν τέσσαρα ζητήματα:

1. Τὰ στοιχεῖα τῶν σχέσεων τῆς χαρτογραφίας πρὸς τὴν γενικὴν γεωγραφικὴν ἐπιστήμην καὶ ἰδιαιτέρως πρὸς τὴν ἱστορικὴν γεωγραφίαν.
2. Τὰ στοιχεῖα τῶν σχέσεων τῆς χαρτογραφίας πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος.
3. Ὁ σκοπὸς καὶ αἱ τάσεις τῆς χαρτογραφίσεως τῆς χώρας.
4. Τὰ στοιχεῖα τῶν σχέσεων τῆς γαλλικῆς χαρτογραφίας πρὸς τὰς ξένας ὡς καὶ τὰ τῆς ἀμοιβαίας ἐπιδράσεως.

1. Η ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ Η ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

Ὡς εἶναι φυσικόν, αἱ σχέσεις τῆς γεωγραφίας πρὸς τὴν χαρτογραφίαν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος παρουσιάζονται ὑπὸ δύο μορφάς, τὴν καθόλου σχεδιάσιν τῶν χαρτῶν καὶ τὴν ἐπ' αὐτῶν τοποθέτησιν τῶν πόλεων. Ἡ μαθηματικὴ γεωγραφία, ὡς γνωστόν, βοηθεῖ διὰ τὸ πρῶτον μέρος¹, ἡ ἱστορικὴ γεωγραφία ἐπὶ τῇ βᾶσει τῶν περιγραφῶν τῶν ἀρχαίων γεωγράφων καὶ συγγραφέων παρέχει τὰς πολυτίμους ὑπηρεσίας τῆς διὰ τὸ δεύτερον μέρος.

¹ Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι κατὰ τὸ δεύτερον ἡμῶν τοῦ 17^{ου} αἰῶνος παρατηρεῖται μεγάλη ἀνάπτυξις τῶν ἀστρονομικῶν ἐρευνῶν, τῶν ὁποίων σπουδαῖος ἀντιπρόσωπος εἶναι ὁ Cassini (βλ. JEAN DOMINIQUE CASSINI *De l'origine et du progrès de l'astronomie et de son usage dans la géographie et dans la navigation*, Paris 1693. *Toῦ αὐτοῦ Oeuvres diverses*

de M.J.D. Cassini, Paris 1730). Σημειωτέον ὅτι ἡ ἀστρονομικὴ ἐπιστήμη οὐδεμίαν ἄμεσον σχέσιν ἔχει πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ἐκτὸς τῆς βοηθείας, τὴν ὁποῖαν προσφέρει εἰς τὸν τρόπον ὥστε οἱ χάρται νὰ σχεδιάζονται ἀκριβέστεροι ὡς πρὸς τὰς ἀποστάσεις, τὰ μήκη δηλαδὴ καὶ πλάτη. Οὐδεὶς ἀστρονόμος ἠσχολήθη εἰς τὴν χαρτογραφίαν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος.

Δὲν θὰ ἐπιμείνωμεν πολὺ εἰς τὰς σχέσεις, τὰς ὁποίας ἔχουν οἱ χάρται πρὸς τὴν μαθηματικὴν γεωγραφίαν. Ἡ ἔρευνα αὕτη θὰ ὠδήγει ἴσως ἔξω τῶν πλαισίων τῶν τεθέντων ἐν ἀρχῇ τῆς ἐργασίας καὶ ἴσως ἀκόμη εἰς ματαιὰν μακρολογίαν. Ἡ ἔρευνα αὕτη ἐξ ἄλλου, ἴσως καὶ αὐστηρῶς τεχνικῇ, θὰ ἦτο δυνατὴ μόνον δι' ἕκαστον τμήμα τῆς Ἑλλάδος, διηρημένης, ὡς γνωστόν, εἰς γεωγραφικὰς ἐνότητες τόσον πολυαριθμούς. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον θὰ περιορισθῶμεν ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο μόνον εἰς γενικότητα, αἱ ὁποῖαι δύνανται νὰ δώσουν γενικὴν εἰκόνα τῆς συμβολῆς τῆς μαθηματικῆς γεωγραφίας εἰς τὴν τεχνικὴν σχεδίασιν τῶν χαρτῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος.

Ὅλοι σχεδὸν οἱ χαρτογράφοι τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος — αἱ ἐξαιρέσεις, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ Choiseul-Gouffier, ὁ Truguet, ὁ Raccord, ὁ Gail, εἶναι πολὺ ὀλίγαι — εἶναι γεωγράφοι, οἱ ὁποῖοι ἐφαρμόζουν τὰς γενικὰς γεωγραφικὰς τῶν γνώσεις εἰς τὴν ἀναπαράστασιν τῆς χώρας, χρησιμοποιοῦντες ὅλον τὸ ἐπιστημονικὸν ὕλικόν τὸ προωρισμένον διὰ τοὺς χάρτας τῶν νεωτέρων ἐποχῶν. Αἱ πληροφορίες ἐπίσης τῆς πρώτης ἐπιστημονικῆς ὑδρογραφικῆς ἀποστολῆς εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, ἡ ὁποία ἐγένετο τὸ ἔτος 1685¹, καὶ τῆς ὑδρογραφικῆς ὑπηρεσίας τοῦ Ναυτικοῦ, ἡ ὁποία ἐπήγαγεν ἐκ τοῦ Dépôt des cartes et plans, journaux et mémoires concernant la navigation ἰδρυθέντος τὸ ἔτος 1720², εἶναι αὐστηρῶς ἐπιστημονικαὶ καὶ χρησιμοποιοῦνται διὰ τὴν χαρτογράφειαν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ὁμοίως φύσεως εἶναι ἡ ἀποστολὴ τοῦ ἰδρυθέντος τῷ 1774 Bureau des limites, γεωγραφικῆς ὑπηρεσίας σκοπούσης νὰ συγκεντρώσῃ πᾶν στοιχεῖον ἀφορῶν εἰς τὰ ὅρια τῶν διαφόρων κρατῶν³, ὡς καὶ τῆς ἐργασίας τοῦ στρατηγοῦ Dufour, ὅστις μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1810-1814 ἔκαμε τὸν τριγωνισμόν ὀλοκλήρου τῆς νήσου Κερκύρας⁴.

Ὅριζοντες ἐπακριβέστερον τὰ τῶν σχέσεων τῆς μαθηματικῆς γεωγραφίας πρὸς τοὺς ἐξεταζομένους χάρτας δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι ὁ Nicolas Sanson, ὡς οἱ χάρται του πιστοποιοῦν καὶ ὡς ὁ Choiseul-Gouffier τονίζει, ἔχει σχεδιάσει τοὺς χάρτας του τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος κατὰ τὰ γεωγραφικὰ μήκη τοῦ Πτολεμαίου. Αἱ παλαιαὶ γεωγραφικαὶ γνώσεις εἶναι πάντοτε αἱ βάσεις τῆς χαρτογραφίσεως τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἄλλ' ὁ Delisle εἶναι ὁ πρῶτος, ὅστις ἐχρησιμοποίησε πλὴν τῶν ἀρχαίων πληροφοριῶν καὶ τὰς προόδους τῆς νεωτέρας μαθηματικῆς γεωγραφίας. Οἱ τίτλοι τῶν χαρτῶν τοῦ γεωγράφου τούτου δεικνύουν τὰς σχέσεις ταύτας. Ὁ γεωγράφος οὗτος ὁρίζει ὅτι οἱ χάρται του εἶναι ἐσχεδιασμένοι «sur un grand nombre de mémoires anciens et nouvaux, sur ceux de M.M. Wheler et Tournefort, sur les observations astronomiques de Mr Vimion, du P. Feuillée...⁵»

Ἐκ τῆς μεταβολῆς τῆς τεχνικῆς ἀναπαραστάσεως τῶν χαρτῶν προέκυψε τότε καὶ ἀργότερον φιλολογικὸς ἀγών, περὶ τοῦ τίς ἀναπαρέστησεν ἀκριβέστερον τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα. Ἄλλοι τάσσονται μὲ τὸ μέρος τοῦ Delisle, τὸν ὁποῖον καὶ ἐξυμνοῦν διὰ τοὺς ἀρτίους χάρτας, ὡς ὁ Bellin⁶, καὶ ἄλλοι μὲ ἄλλους. Τὸ παράδειγμα τοῦ Delisle ἤκο-

1 GALLOIS Cartographie de l'île de Délos σελ. 40.

2 GALLOIS ἐνθ. ἀν σελ. 49.

3 CHARLES DU BUS Les collections d'Anville à la Bibliothèque Nationale εἰς τὸ Bulletin de la section de géographie ἔτος 1926, Paris 1927, σελ. 96.

4 ΟTH. RIEMANN Les îles ioniennes (Bibliothèque

des Écoles Françaises d'Athènes et de Rome) τ. 1880 σελ. 49.

5 Βλ. ἀρ. 42 καὶ 43.

6 Κατ' αὐτὸν οἱ χάρται τοῦ Delisle «sont supérieures à toutes les autres; on y trouve un savant géographe connaissant parfaitement les autres, et

λούθησεν ἔπειτα ὁ D'Anville, ὅστις ἐκληροδότησε τοὺς περισσοτέρους καὶ ποικιλωτέρους χάρτας τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος.

Ἡ χαρτογραφικὴ ἐπανάστασις, δύναται τις νὰ εἴπη, ἣτις συνετελέσθη ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς γενικῆς γεωγραφίας περὶ τὸ ἔτος 1700 ὑπὸ τοῦ Delisle¹, δὲν ἠδύνατο νὰ μὴν ἐκταθῆ καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς δυσκόλου εἰς τὴν ἀναπαράστασιν μορφολογίας τῆς, διότι παρουσιάζεται πλήρης λιμένων, κόλπων, ἀκτῶν. Τὴν δυσκολίαν ταύτην, τὴν ὁποίαν συναντᾷ τις ὡς πρὸς τὴν χαρτογράφησιν τῆς Ἑλλάδος, ἔχει ἤδη τονίσει ὁ Bellin². Ἡ τεχνικὴ ἀδυναμία τῶν Γάλλων χαρτογράφων ἀφορᾷ κυρίως εἰς τὴν διαγραφὴν τῶν δυτικῶν αὐτῆς ἀκτῶν, τοῦ Ἰονίου πελάγους. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἐσωτερικὸν ἀκόμη τῆς χώρας ἔχει ἀνάγκην τῆς γενικῆς γεωγραφικῆς ἐπιστήμης. Ὁ ἴδιος ὁ D'Anville γράφει ὅτι «ἡ ἀνάγκη νὰ εἶναι τις ἰκανῶς μορφωμένος εἰς τὴν σημερινὴν καὶ θεικὴν γεωγραφίαν, διὰ νὰ κατορθώσῃ νὰ ὀρίσῃ κατὰ τρόπον στερεὸν τὰς λεπτομερείας τῆς ἀρχαίας γεωγραφίας, φαίνεται εἰδικῶς νὰ καθίσταται αἰσθητὴ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἑλλάδος»³.

Γενικῶς ἡ ἐπιστήμη, ἣτις ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς ἤρχισε νὰ ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν Μεσόγειον⁴, εὗρισκεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὕλικόν πρὸς σπουδὴν ἀξιόλογον. Οἱ Φλαμανδοί, οἱ Γερμανοί, οἱ Ἴταλοι καὶ οἱ Γάλλοι, ἠσχολοῦντο εἰς τὴν ὅσον τὸ δυνατόν καλυτέραν ἀναπαράστασιν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Εἶναι φυσικὸν ὅτι οἱ χαρτογράφοι, διὰ νὰ ἐπιτύχουν τοῦτο, ἐλάμβανον ὑπ' ὄψιν πᾶσαν πρόοδον, οἰασδήποτε καταγωγῆς, ἐπιστημονικῆς, ἀστρονομικῆς, γεωγραφικῆς, μαθηματικῆς ἢ καθαρῶς χαρτογραφικῆς. Δευτέρα σχετικὴ ἔνδειξις εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ Γάλλοι χαρτογράφοι τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος εἶναι γενικῶς γεωγράφοι. Εἶναι ἴσως τοῦτο ὁ μοναδικὸς λόγος τῆς συνεχοῦς βελτιώσεως τοῦ χάρτου τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἀπὸ ἀπόψεως τεχνικῆς⁵.

Ἄλλ' ἐκεῖνο, ὅπερ πρὸ παντὸς ἐνδιαφέρει τὴν παροῦσαν μελέτην, εἶναι αἱ σχέσεις τῆς χαρτογραφίας τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος πρὸς τὴν ἱστορικὴν γεωγραφίαν. Αὗται χρονολογοῦνται ἀπὸ τοῦ ἔτους 1628, ὅτε ὁ Bertius ἐδημοσίευσεν τὸν πρῶτον χάρτην τοῦ τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος. Βεβαίως πρὸ αὐτοῦ ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Francois de Belle-Forest

à qui la géographie sera toujours redevable» (βλ. *M^r l'Abbé Seran de la Tour Histoire d'Épaminondas*, A Paris 1739, σελ. XXII). Ἐπίσης κατὰ τὸν D'Anville ὁ γεωγράφος Delisle «a fait voir une carte où l'Italie et la Grèce sont représentées de deux manières d'une selon les meilleurs géographes modernes; l'autre selon les observations astronomiques pour les lieux où l'on a pu en avoir, et pour les autres selon les mesures des anciens auteurs» (βλ. *OEUVRES DE D'ANVILLE* publiées par M. de Manne τ. II, 1834, σελ. 13).

1 CHR. SANDLER *Die Reformation der Kartographie um 1700*, München und Leipzig 1905.

2 BELLIN *Observations sur la construction de la nouvelle carte de la Méditerranée, dressée au dépôt des plans de la Marine par ordre de M. le Comte de Maureras en 1737* σελ. 5 καὶ 6, ὅπου ἀναγνώσκομεν τὰ ἑξῆς: «La Grèce étant entourée

de tous côtés par les mers, sa figure et son étendue dépendent entièrement d'une connaissance exacte du contour des côtes, que l'on ne peut trouver que dans les contiers et les journaux des Navigateurs; il en faut même rassembler un grand nombre, ce que peu de particuliers sont en état de faire. Le Depot des Cartes, Plans et Journaux de la Marine me fournit cet avantage».

3 *Analyse de la carte intitulée Les côtes de la Grèce et l'Archipel*, A Paris 1757.

4 M. L'ABBÉ SERRAN DE LA TOUR ἔνθ. ἀν. σελ. XXIII. GALLOIS *Cartographie de l'île de Délos*, σελ. 47.

5 D'ANVILLE *Considérations générales sur l'étude et les connaissances que demande la composition des ouvrages de géographie*, A Paris 1777, σελ. 12 καὶ 21.

ή *Cosmographie universelle de tout le monde*¹, ἣτις περιλαμβάνει πολλά στοιχεία τῆς ἱστορικῆς γεωγραφίας τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς ἐποχῆς τῆς δημοσιεύσεως αὐτῆς. Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο εὐρίσκει τις ἄριστον παράδειγμα ἱστορικῆς γεωγραφίας τῆς ἀρχαίας καὶ μεταγενεστέρως Ἑλλάδος. Ὁ πρῶτος ὁμοίως εἰς Γαλλίαν, ὅστις διήρθεσεν, ἀσφαλῶς κατ' ἐπίδρασιν τῶν διδασκαλιῶν τοῦ πατρὸς του, τὴν γεωγραφίαν εἰς τρία μέρη, τὸ ἀστρονομικὸν (δηλ. μαθηματικόν), φυσικὸν καὶ ἱστορικόν, εἶναι ὁ Guillaume Sanson².

Ὁ Bertius καὶ οἱ ἄλλοι διάδοχοί του, ὄντες γενικῶς γεωγράφοι, εἶναι ἀσφαλῶς καὶ ἱστορικοὶ γεωγράφοι. Τὸ σημεῖον δὲ τοῦτο εἶναι σημαντικόν. Θέλοντες νὰ χαρτογραφήσουν τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ὄφειλον νὰ μελετήσουν διὰ τὸ ζήτημα ἰδίως τῶν ἀρχαίων πόλεων τοὺς ἀρχαίους γεωγράφους κατὰ πρῶτον καὶ κατὰ δεύτερον τοὺς ἱστορικούς, δηλ. εἰς ἃ σημεῖα μόνον οἱ ἱστορικοὶ δίδουν πληροφορίας περὶ τῆς θέσεως τῶν ἑλληνικῶν συνοικισμῶν.

Κατὰ ταῦτα εἶναι φυσικὴ ἡ μελέτη τῶν ἀρχαίων γεωγράφων ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο, τοῦτο δὲ εἶναι ἔργον τῆς ἱστορικῆς γεωγραφίας. Διὰ νὰ καταδειχθῇ ἡ ἀνάγκη, ἣν ἔχουν τῶν ἀρχαίων γεωγράφων οἱ χαρτογράφοι, εἶναι σκόπιμον νὰ μνημονευθῇ τὸ βιβλίον τοῦ Guillaume Sanson, ὅπερ ἐξεδόθη λατινιστὶ ὡς κριτικὴ τῆς ἀρχαίας γεωγραφίας τοῦ Ἀντωνίου Baudrand. Εἰς τὴν κριτικὴν ταύτην³ ἀναφέρονται ἀρχαῖαι ἑλληνικαὶ πόλεις καὶ ἔναντι ἐκάστης παρατίθενται σχετικὰ χωρία ἀρχαίων συγγραφέων, γεωγράφων καὶ ἱστορικῶν. Εἶναι αὐτονόητον ὅτι ἀποτέλεσμα τῆς ἱστορικογεωγραφικῆς ταύτης ἐρεῦνης εἶναι οἱ χάρται τῶν γεωγράφων τούτων. Ἐκτὸς ὁμοίως τοῦ παραδείγματος τούτου ὑπάρχουν καὶ χωρία, τὰ ὁποῖα ἀποδεικνύουν αὐτὸ εἰδικῶς διὰ τοὺς χάρτας. Ὁ ἴδιος ὁ d'Anville ἀντιπολιτευόμενος πάντοτε τὸν Delisle γράφει ὅτι εἰς τὸν χάρτην τοῦ N. Sanson «ἀναγνωρίζομεν ὅτι ἡ ἀνάγνωσις τῶν μνημείων τῆς ἀρχαιότητος ἔλαβε μέγα μέρος διὰ τὴν σύνθεσίν του, πρᾶγμα ὅπερ δὲν εὐρίσκομεν εἰς τὸν Delisle, ὅστις ἀγνοεῖ ἐνίστε τὸν Πausanias» καὶ διερωτᾶται: «πῶς νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι αἱ Μυκῆναι μεταφέρονται νοτίως τοῦ Ἄργους, ἀφοῦ ἀναχωροῦντες ἀπὸ τὴν Κόρινθον, ἵνα μεταβῶμεν εἰς Ἄργον, εὐρίσκομεν τὰς Μυκῆνας ἐπὶ τῆς ὁδοῦ⁴;». Καὶ συνεχίζει μνημονεύων καὶ ἄλλα παραδείγματα⁵.

Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι ἡ χαρτογραφία ἐξεπέρασε τὴν ἱστορικὴν γεωγραφίαν. Ἠθέλησε νὰ μὴ εἶναι ὑποκειμένη, ἀλλὰ νὰ χειραφετηθῇ ἀπὸ τὰ δεσμὰ καὶ νὰ προχωρήσῃ ἀκόμη περισσότερον. Τὸ πρῶτον βῆμα τῆς τοιαύτης προόδου τῆς χαρτογραφίας φαίνεται εἰς τὸ βιβλίον τοῦ N. Sanson τιτλοφορούμενον: «Graeciae antiquae icones, quatuor variis distinctionibus insignis, intelligendis variorum temporum historiis perquam necessariae⁶», ὅπου παρατίθενται τέσσαρες χάρται τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος:

¹ Περὶ τούτου βλ. ἀν. σελ. 35.

² Βλ. Introduction à la géographie, 2ον μέρος, A Paris, 1681, σελ. 136.

³ Considérations générales κλπ. A Paris 1777 σ. 81.

⁴ Τὸ ἔργον τοῦτο ἐξεδόθη τῷ 1683 μετὰ τὸν τίτλον «Guiljelmi Sanson Nicolai filii in geographiam anti-

quam Michaelis Antonii Baudrand Disquisitiones geographicae. Lutetiae Parisiorum (βλ. τοῦτο εἰς EBG G 9456). Ὁ Baudrand ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ γάλλου γεωγράφου P. Briet, Jésuite.

⁵ Ταῦτα ἀναφέρονται εἰς τὴν θέσιν τῆς Μεγαλοπόλεως καὶ τῆς Μεσσήνης ἐνθ. ἀν.

⁶ Βλ. εἰς EBG G 602.

1. Ὁ πρῶτος εἶναι γενικὸς χάρτης τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος.
2. Ὁ δεύτερος εἶναι ἡ ἀρχαία Ἑλλάς διηρημένη εἰς πέντε τμήματα.
3. Ὁ τρίτος ἡ ἀρχαία Ἑλλάς πρὸ τῶν Ρωμαίων.
4. Ὁ τέταρτος ἡ ἀρχαία Ἑλλάς ἐπὶ Ρωμαίων.

Διαπιστοῦται εἰς τοὺς τέσσαρας αὐτοὺς χάρτας προοδευτικὴ ἀναπαράστασις τῆς Ἑλλάδος, τοῦλάχιστον εἰς τοὺς τίτλους, διότι εἰς τὴν πραγματικότητά δὲν ὑπάρχουν παρὰ ἐλάχιστα διαφοραί. Τὰ ἱστοριογεωγραφικὰ ἔργα ὁμιλοῦν περὶ μιᾶς καὶ μόνης γεωγραφίας τῆς Ἑλλάδος δι' ὅλην τὴν ἀρχαίαν περίοδον. Τοῦτο παρατηρεῖ τις καὶ εἰς ὅλας τὰς ἱστοριογεωγραφικὰς ἐργασίας τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, αἱ ὅποια περιορίζονται εἰς ἓνα μόνον χάρτην, ὅστις ἀκολουθεῖ. Ἀπτὸν παράδειγμα εἶναι ἡ *Geographie von Griechenland* τοῦ Bursian¹. Ἀντιθέτως ἡ χαρτογραφία προσφέρει τοῦτο: τὴν μορφήν τῆς Ἑλλάδος κατὰ ἐποχάς.

Βεβαίως οἱ χάρται τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος τοῦ Sanson δὲν εἶναι οὐσιωδῶς διάφοροι μεταξύ των, συμφώνως πρὸς ὅλας τὰς λεπτομερείας ἱστορικῶν μεταβολῶν. Ὁ χαρτογράφος εἶχε συλλάβει τὴν ἀνάγκην τῆς ἐξελικτικῆς, δύναται τις νὰ εἴπῃ, χαρτογραφίας, ἀλλ' αἱ τεχνικαὶ δυσχέρειαι ἠμπόδισαν αὐτὸν νὰ προχωρήσῃ, νὰ παραγάγῃ σειρὰν ἱστορικῶν χαρτῶν περιλαμβανόντων ὅλα τὰ πραγματικὰ δεδομένα ἐκάστης ἐποχῆς. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον οἱ χάρται αὐτοί, ἂν καὶ ἀναφέρονται εἰς διαφόρους χρονολογίας, παρουσιάζουν γενικῶς τὴν αὐτὴν ἀπεικόνισιν: μνημονεύονται αἱ αὐταὶ πόλεις, ἀλλὰ ἕκαστος χάρτης ἔχει διάφορα χρώματα, ἀνταποκρινόμενα εἰς διαφόρους σκοπούς.

Μετὰ τὸν Sanson παρουσιάζεται μία σειρὰ χαρτῶν διαφορῶν δι' ἐκάστην ἐποχήν. Τοιοῦτοι χάρται εἶναι:

1) *La Grèce selon Hérodote avec le Royaume de Croesus tiré du même auteur par P. du Val. 1662.*

2) *Graecia ex Iustino* τοῦ ἰδίου.

3) *Graecia foederata sub Agamemnone, ob Helenae Raptum in Trojam coniurans ex Homero collecta conatibus geographicis Gulielmi Sanson 1676.*

4) *Graecia ex Homero* τοῦ Robert de Vaugondy.

5) *Cartes des anciennes monarchies* τοῦ Robert de Vaugondy.

6) *Géographie d'Hérodote* τοῦ Lapie².

Σημεῖον ἐξωτερικῆς σχέσεως ἀποτελεῖ τὸ γεγονός ὅτι μία ὁμὰς χαρτῶν συνοδεύει τὰς ἐκδόσεις τῶν ἀρχαίων γεωγράφων διὰ τὴν κατανόησιν αὐτῶν, τοῦ Πτολεμαίου, τοῦ Στράβωνος καὶ τοῦ Πausanίου.

Κατόπιν τούτων συνάγεται ὅτι ἡ χαρτογραφία τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος εἶναι συμπλήρωμα ἀπαραίτητον τῆς ἱστορικῆς γεωγραφίας, μὴ τελείως ἐκτελεσθὲν, ἀλλ' ἱκανῶς

¹ Leipzig, 1872. Ὁμοίως καὶ εἰς LOLLING *Landeskunde von Griechenland* εἰς Iwan Müllers *Handbuch. Nördlingen, 1887.*

² Ὁ Du Val ἰδίως εἶναι ἀξιόλογος ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο, συνδέσας τὴν ἀρχαίαν γεωγραφίαν καὶ καταστήσας περισσότερον στενὰς τὰς σχέσεις τῆς χαρτογραφίας μὲ τὴν γενικὴν ἱστορικὴν ἐπιστήμην. Οὗτος

ἔγραψε δύο ἔργα σχετικὰ πρὸς τὴν ἀρχαίαν γεωγραφίαν:

1) *Orbis veteris partes earumque nomina antiqua et nova*, A Paris 1654 (βλ. εἰς EBF G 3154) καὶ
2) *Les noms anciens et nouveaux des lieux où les conciles ont été tenus, pour l'explication de la carte qui en a été faite par P. du Val, à Paris 1660* (βλ. εἰς EBF G 9402).

πιστοποιούν ότι οι χαρτογράφοι είχαν αισθανθή την ανάγκην τῆς ἐξελικτικῆς ἀπεικονίσεως τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἔστω καὶ ἂν ὠριμῶντο ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς, τοὺς ποιητὰς δηλ. ἢ τοὺς ἱστορικούς. Οὕτω, ἐνῶ ἡ ἱστορικὴ γεωγραφία τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος δὲν εἶναι διηρημένη εἰς εἰδικὰς ἐποχάς, ἡ χαρτογραφία παρουσιάζει τὴν Ἑλλάδα ὑπὸ διαφόρους μορφὰς ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τοῦ τέλους τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, ἥτις συμπίπτει πρὸς τὴν πτώσιν τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους.

2. ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ

Αἱ σχέσεις τῶν χαρτῶν πρὸς τὴν ἱστορικὴν γεωγραφίαν προδηλοῦν ποικίλας σχέσεις πρὸς τὴν γενικὴν ἱστορικὴν ἐπιστήμην. Συμπληρώνοντες παλαιὸν χωρίον τοῦ d'Anville καὶ ἀντικαθιστῶντες τὴν γεωγραφίαν διὰ τῆς χαρτογραφίας θὰ ἐλέγομεν ὅτι «θὰ ἐφαινετο ἀνόητον νὰ συστήσωμεν αὐτό, τὸ ὁποῖον εἶναι γενικῶς ἀνεγνωρισμένον, τὴν ἀνάγκην νὰ ἔχωμεν ἐκπαιδευθῆ εἰς τὴν χαρτογραφίαν, ὅταν θέλωμεν νὰ εἴμεθα ἱστορικοί»¹.

Αἱ σχέσεις λοιπὸν τῆς χαρτογραφίας πρὸς τὴν ἱστορίαν, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, εὐρίσκονται εἰς τὰ κάτωθι σημεία.

Τὰ κεφάλαια τῶν ἱστορικῶν ἔργων τὰ ἀφιερωμένα εἰς τὴν γεωγραφικὴν ἐξέτασιν τῆς χώρας προέρχονται ἀπὸ τοὺς χάρτας τούτους. Εἰς τὴν «Histoire ancienne» τοῦ Rollin βλέπομεν τὴν διαίρεσιν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος εἰς πέντε μέρη, ἀναφέρονται δὲ αἱ πλέον σημαντικαὶ πόλεις ἐκάστης περιοχῆς². Συγχρόνως πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ Rollin ἐμφανίζεται τὸ βιβλίον τοῦ Claude de l'Isle ὑπὸ τὸν τίτλον «Abrégé de l'histoire universelle»³, ὅπου εἰς τὸ μέρος τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας παρεντίθεται γεωγραφικὴ περιγραφή ὡς καὶ γενικὴ διαίρεσις καὶ ὑποδιαίρεσις τῆς χώρας⁴.

Ἐννοεῖται ὅτι ὑπάρχει μία σειρὰ ἱστορικῶν ἔργων ἀναφερομένων εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἰδίως τοῦ XVIII^{ου} αἰῶνος, τὰ ὁποῖα δὲν ἔχουν ὑποστῆ τοιαύτην ἐπίδρασιν τῆς χαρτογραφίας. Ἀναφέρομεν τὰ ἔργα τοῦ Petreau, τοῦ Claude de l'Isle. Ὅλα τὰ ἔργα αὐτά, ἀψευδεῖς μάρτυρες μιᾶς κινήσεως διὰ τὰς ἀρχαίας ἑλληνικὰς ἱστορικὰς σπουδὰς⁵, δὲν

1 Βλ. εἰς Géographie ancienne. Nouvelle édition A Paris 1769, σελ. 1.

2 Nouvelle édition τ. III, σελ. 51. Ὁ τίτλος τῆς ἱστορίας ταύτης εἶναι ὁ ἀκόλουθος: Histoire ancienne des Egyptiens, des Carthaginois, des Assyriens, des Babyloniens, des Mèdes et des Perses, des Macédoniens, des Grecs. 1η ἔκδ. 1730. Περὶ τῆς Ἑλλάδος βλ. τ. II σελ. 479.

3 A Paris, 1731 τομ. I.

4 Ἐνθ. ἀν. σελ. 150-1.

5 Τὸ ἔτος 1627 ὁ Petreau ἐδημοσίευσε τὸ ἔργον: De doctrina temporum καὶ τὸ 1632 παρουσίασε βραχεῖαν ἔκδοσιν τούτου μετὰ τὸν τίτλον Pationarium temporum (βλ. περὶ τούτου Nouvelle biographie générale τ. XXXIX Paris 1862 σελ. 690). Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1682 ἔχομεν σειρὰν μεταφράσεων τοῦ ἔργου τοῦ Petreau μετὰ τὸν τίτλον Abrégé chronologique de l'histoire universelle sacrée et profane traduite du R. P. Petreau... avec diverses augmentations de

puis la création du monde jusqu'à l'an 1632. Et un supplément jusqu'à l'an 1663 par le sieur Collin (Paris 1682 βλ. εἰς EBG G 11569-11571). Τὸ ἔργον τοῦτο μετεφράσθη εἰς τὴν γαλλικὴν ὑπὸ τοῦ Maucroix καὶ ἄλλων ἐπανειλημμένως. Ὑπὸ τοῦ M. Maucroix τὸ 1683 (EBG G 11572-11573), νέα μετάφρ. ὑπὸ τοῦ Moreau de Mantour συμφώνως πρὸς τὴν τελευταίαν λατινικὴν ἔκδοσιν τοῦ P. Petreau (Paris 1708 EBG 11574-11575), ὑπὸ τοῦ Louis Ellies Dupin (1715 εἰς EBG G 11577-11581), ὑπὸ τοῦ M. Maucroix avec un traité de Chronologie ὑπὸ τοῦ M. de Lisle (Paris 1730, EBG 11592-11594). Εἰς τὸ ἔργον τοῦ Claude Delisle ἐκδοθὲν τὸ ἔτος 1718 ὑπὸ τὸν τίτλον Tables généalogiques et historiques des Patriarches, des rois, des empereurs et des autres princes qui ont commandé dans les principaux Etats de l'univers depuis la création du monde jusqu'à maintenant, Paris (βλ. εἰς EBG G 972), βλέπομεν γενεαλογικοὺς πίνακας τῶν βασιλέων τοῦ

συνοδεύονται ὑπὸ χαρτῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, τῆς ὁποίας τὴν ἱστορίαν περιλαμβάνουν ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς παγκοσμίου ἱστορίας.

Ἄλλ' ἀπὸ τοῦ 1677 ἀρχίζουν νὰ ἐμφανίζονται μερικὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα δεικνύουν ὡς σκοπὸν τῶν χαρτογράφων τὴν σύλληψιν τῶν σχέσεων τῆς χαρτογραφίας καὶ τῆς ἱστορίας. Μερικὰ χωρία ἢ καὶ οἱ τίτλοι τῶν χαρτογραφικῶν ἢ γεωγραφικῶν ἔργων¹ προσφέρουν τὸ ἀναγκαῖον τεκμήριον, διὰ νὰ φθάσωμεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ χαρτογραφία κατὰ τοὺς χαρτογράφους ἦτο ἡ ἀναγκαία ὑπηρετρία τῆς ἱστορίας. Ἀπὸ αὐτὴν ἀκριβῶς ἐξαρτᾶται ὠρισμένος ἀριθμὸς χαρτῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ὁ du Val ρητῶς γράφει ὅτι «ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι γνωρίζουν τὴν γεωγραφίαν, ἔχουν μεγάλα πλεονεκτήματα διὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς ἱστορίας καὶ ἀναγνωρίζουν ὅτι ὁ χάρις καθιστᾷ αὐτοὺς πολὺ ἐνημέρους εἰς ὅλα τὰ προβλήματα»². Ὁ de Grace γράφει εἰδικώτερον ὅτι «ἡ τοποθέτησις τῶν πόλεων ἐπὶ τῶν χαρτῶν εἶναι ἱκανὴ νὰ διευθύνῃ τὸ πνεῦμα, νὰ δημιουργήσῃ εἰς αὐτὸ μίαν ἐντύπωσιν διαρκῆ διὰ τῆς εἰκόνης τοῦ τόπου, ἡ ὁποία βοηθεῖ ἀνυπολογίστως τὴν μνήμην»³. Ἐπὶ τούτου στηρίζεται ἡ αἰτία τῶν σχέσεων τῆς ἱστορίας πρὸς τὴν χαρτογραφίαν τῆς Ἑλλάδος.

Καὶ ἄλλο σημεῖον εἶναι ἀξιοπρόσεκτον, ἀναφερόμενον εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν ἱστορικῶν σπουδῶν εἰς Γαλλίαν. Οἱ χάρται τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἐχαράχθησαν καὶ ἐδημοσιεύθησαν πρὸ τῆς δημιουργίας τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης τῆς ἀναφερομένης εἰς τὴν χώραν ταύτην καὶ ἀποτελοῦν τὸ πρῶτον βῆμα εἰς τὴν σχετικὴν ἔρευναν. Οἱ Γάλλοι ἤρχισαν νὰ σπουδάζουν τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα κατ' ἀρχὰς ἀπὸ ἀπόψεως γεωγραφικῆς καὶ ἀργότερον ἀπὸ ἄλλων ἀπόψεων. Ὅθεν οἱ χάρται αὐτοὶ εἶναι ἡ πρώτη ἐκδήλωσις τῆς ἱστορικῆς μελέτης τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος⁴. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὸ

¹ Ἀργους, τῶν Μυκηναίων, τῶν Ἀθηνῶν, τῶν Θηβῶν, τῆς Μακεδονίας, τῆς Συρίας, τῆς Αἰγύπτου. Εἰς τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἀνήκει τὸ ἔργον τοῦ FOURMONT τιτλοφορούμενον *Réflexions critiques sur les histoires des anciens peuples, Chaldéens, Hébreux, Phéniciens, Egyptiens, Grecs etc. jusqu'au temps de Cyrus* (A Paris 1735 Nouvelle édition à Paris 1747), ἐνθα ἐρευνᾶται ἡ προϊστορία καὶ μυθολογία τῆς Ἑλλάδος καὶ ὅπερ σχεδὸν δὲν ἀσχολεῖται μὲ τὴν χωρογραφίαν. Ἐξαιρέσει τῆς καταγωγῆς τῶν ὀνομάτων τῶν περιοχῶν τῶν σχετικῶν πρὸς τοὺς ἥρωας.

² Βλ. τοῦ D' Anville χάρτην *La Grèce pour l'histoire ancienne* de Mr Rollin.

³ Εἰς τὸν πρόλογον τοῦ ἔργου τοῦ *Traité de géographie qui donne la connaissance et l'usage du globe et de la carte avec les figures nécessaires pour ce sujet*. A Paris 1677. Ὡς πρὸς τὸν Du Val θὰ πρέπη ἰδιαίτερος ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο νὰ ἀναγροφῇ ὁ τίτλος ἄλλου ἔργου του: *Cartes géographiques dressées pour bien entendre les historiens, pour connoître l'estendue des anciennes monarchies et pour lire avec fruit les vies, les voyages, les guerres et les conquêtes des grands capitaines*, Paris 1665, ἵνα ἀντιληφθῶμεν οὐ μόνον τὴν ἀφειρητὴν, ἐκ τῆς ὁποίας ὠρμήθη ὁ χαρτογράφος οὗτος εἰς τὴν

σχεδίασιν τῶν χαρτῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ τὰς στενὰς σχέσεις τῆς ἱστορίας μὲ τὴν χαρτογραφίαν, καὶ δὴ τὴν ὑπὸ τῆς ἱστορίας παροχὴν εἰς τὴν χαρτογραφίαν θεμάτων ἀπασχολήσεως. Σχετικῶς βλ. καὶ γνώμην τοῦ D' ANVILLE εἰς *Considérations générales*, A Paris 1777, σελ. 84.

⁴ Εἰς τὸ *avertissement* τοῦ ἔργου τοῦ *Tableaux historiques et chronologiques des principales révolutions*.

⁵ Τοῦτο καταφαίνεται καὶ ἐκ τῆς ἀπλῆς συγκρίσεως τῶν τίτλων τῶν ἔργων τοῦ Sanson καὶ τοῦ P. Du Val. Διὰ τὸν πρῶτον οἱ χάρται σχεδιάζονται διὰ τὴν γεωγραφίαν, διὰ τὸν δεῦτερον οἱ χάρται τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος χρησιμεύουν διὰ τὴν «*géographie ancienne, la chronologie et les itinéraires et voyages modernes*». Ὁ P. Philippe Briet δημοσιεύει: «*Parallela geographiae veteris et novae, Parisiis 1648-49* (EBΓ G 3132-3134) ἀλλὰ καὶ *Théâtre géographique de l'Europe, contenant la division de ses royaumes et provinces, Paris, 1653* (EBΓ G 3135) καὶ *Annales Mundi, sive chronicum universale, secundum optimas chronologorum epochas ab orbe condito ad annum Christi millesimum sexcentessimum sexagesimum perductum, opera et studio Philippi Bretio Parisiis 1662-1663* (G 12514-12520).

ἔργον τοῦ THEVNE Cosmographie de Levant δημοσιευθὲν τὸ 1554 εἰς Λυὼν παρέχει ἤδη μερικὰ ἱστορικὰ στοιχεῖα περὶ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἀλλὰ μὲ τὰσιν καθαρῶς γεωγραφικὴν¹, διότι οἱ γεωγράφοι οἱ ἀρχαῖοι παρέχουν τὴν σχετικὴν βάσιν. Διὰ τοῦτο ἡ χαρτογραφία τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος εἰς τὴν Γαλλίαν ὑπῆρξε κατ' ἀρχὰς τὸ ἀποτέλεσμα τῆς γεωγραφικῆς ἐρεῦνης γενικῶς καὶ ἀργότερον τῆς ἱστορικῆς μελέτης ἢ τῶν ταξιδίων.

Ἐκ τούτου λοιπὸν προκύπτει τὸ στοιχεῖον τῶν σχέσεων τῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν, Ἑλλήνων καὶ Ρωμαίων, πρὸς τὴν χαρτογραφίαν. Ὅσον μὲν ἀφορᾷ τὴν προσάρτησιν χαρτῶν εἰς τὰς ἐκδόσεις τῶν ἱστορικῶν τούτων σημειώνομεν εἰδικῶς τὰ ἑξῆς: Ὁ Ἡρόδοτος, κατ' ὅσον γνωρίζομεν, ἐξεδόθη ἐν μεταφράσει διὰ πρώτην φορὰν τὸ ἔτος 1556 εἰς Παρισίους², ἀλλὰ τὸ 1677, ὅτε ἀνεφάνη τὸ ἔργον τοῦ Rier, ἤρχισε νὰ συνοδεύεται ἢ ἐκδοσίς του ὑπὸ χαρτῶν. Ἐκ τῶν ἐκδόσεων ἢ μεταφράσεων τοῦ Πολυβίου, αἱ ὁποῖαι ἤρχισαν ἀπὸ τοῦ 1552, οὐδεμία συνοδεύεται ὑπὸ χαρτῶν³. Ὁ J. B. Gail ἀφῆκε μεταφρασίαν τοῦ Θουκυδίδου μὲ δύο χάρτας τῆς κυρίως Ἑλλάδος καὶ ἓνα τῆς Σικελίας.

Ἐνῶ τόση εἶναι ἡ ἔλλειψις χαρτῶν, οἵτινες συνοδεύουν τὰς ἐκδόσεις τῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν, ἐν τούτοις ὑπάρχουν ἀρκετοὶ χάρται στήριζόμενοι εἰς τοὺς ἱστορικοὺς ἢ εἰς συγγραφεῖς ἱστορικῆς σημασίας καὶ παρουσιάζοντες τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα κατὰ τὸ κείμενον αὐτῶν. Εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν τῶν χαρτῶν κατατάσσομεν τοῦ du Val τοὺς χάρτας: «La Grèce selon Hérodote», «Graecia ex Justino», «Les conquestes de Pyrrhus selon Plutarque» καὶ τοῦ Delisle τὴν «Carte de la Grèce pour l'intelligence de Démosthène» κλπ.

Ἴδου λοιπὸν διατὶ ἐσχεδιάσθησαν χάρται καθαρῶς ἱστορικοί, δηλαδὴ χάρται, οἵτινες μαρτυροῦν ὠρισμένον ἱστορικὸν γεγονὸς. Ἐκ τῆς ὅλης μελέτης τῶν χαρτῶν συνάγεται ὅτι ὁ du Val εἶναι ὁ πρῶτος, ὅστις παρουσίασεν ἐν ἀναγλύφῳ τὴν ἱστορικὴν χαρτογραφίαν, τῆς ὁποίας εἶναι ὁ ἴδρυτής⁴. Οἱ χάρται του παριστάνουν τὴν Ἑλλάδα εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς ἱστορικὰς περιόδους καὶ χρησιμεύουν συγχρόνως διὰ τὴν κατανόησιν τῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν. Καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν οἱ ἱστορικοὶ εἶναι οἱ ἐμπνέοντες καὶ ὄχι οἱ γεωγράφοι, ὅπως ὁ ἴδιος ὁ du Val καθορίζει τοῦτο εἰς τοὺς τίτλους τῶν χαρτῶν του.

Ἐὰν τέλος ἠθέλομεν νὰ προβῶμεν εἰς στατιστικὴν τῆς ἀναπαραστάσεως τῶν διαφόρων γεγονότων τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἱστορίας εἰς τὴν γαλλικὴν χαρτογραφίαν, θὰ εἴχομεν τὸν ἀκόλουθον πίνακα: Εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν ἔρχεται ἡ ἐκστρατεία καὶ τὸ κράτος τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου χαρτογραφούμενα ὑπὸ 9 χαρτογράφων καὶ πλέον ἢ ἅπαξ ὑπὸ τινῶν ἐξ αὐτῶν ὁ du Val, ὁ Nolin, ὁ Delisle, ὁ P. Sanson, ὁ d'Anville, ὁ de Vaugondy, ὁ Barbié du Bocage, ὁ Poirson, ὁ Lapie ἠσχολήθησαν περὶ τὸ ἱστορικὸν τοῦτο γεγονὸς. Ἡ ἀνάβασις τῶν μυρίων μὲ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Κύρου ἐχαρτογραφήθη ὑπὸ 4 χαρτογράφων, τοῦ du Val, τοῦ Delisle, τοῦ d'Anville καὶ τοῦ B. du Bocage. Ἐκτὸς τούτων ὑπάρχουν καὶ ἄλλα ἱστορικὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα ἅπαξ μόνον ἐχαρ-

1 Βλ. σελ. 4, 26, 30.

2 Les neuf livres des histoires de Hérodote par Pierre Saliat, Paris.

3 Μνημονεύω τὴν εἰς γαλλικὴν μετάφρασιν γενομέ-

νην τὸ ἔτος 1552 (Βλ. ΕΒΓ 8° J 6905) καὶ τὴν ἐκδοσιν αὐτῆς κατὰ τὸ 1609.

5 Ὁ χάρτης τοῦ G. Sanson εἶναι ἐμπνευσμένος ἐκ τοῦ χάρτου τοῦ Du Val.

τογραφήθησαν καὶ ὑπὸ ἑνὸς μόνου χαρτογράφου. Τὸ κράτος τοῦ Πριάμου ἐχαρτογραφήθη ὑπὸ τοῦ B. du Bocage, ὁ τρωϊκὸς πόλεμος, ἡ ἐκστρατεία τοῦ Πύρρου, ἡ θαλασσοπορεία τοῦ Ὀδυσσεύς, τὸ ταξίδιον τοῦ Αἰνείου, αἱ ἐκστρατεῖαι τοῦ Ἀγησιλάου, αἱ κατακτήσεις τοῦ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ, τὰ ταξίδια τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ἐχαρτογραφήθησαν ὑπὸ τοῦ χαρτογράφου-ιστορικοῦ du Val, ὁ πελοποννησιακὸς πόλεμος ὑπὸ τοῦ Gail, τὰ ἱστορικὰ γεγονότα κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Θηβαίου Ἐπαμεινώνδου ὑπὸ τοῦ Bellin.

Ἐπομένως ἡ ἔμπνευσις τῶν χαρτογράφων ἀπὸ τῶν ἱστορικῶν, ἡ προσάρτησις χαρτῶν εἰς ἐκδόσεις ἀρχαίων ἱστορικῶν, ἡ ἀναπαράστασις ἱστορικῶν γεγονότων, ἡ εἰσαγωγὴ χαρτογραφικῶν καὶ γεωγραφικῶν ἐνοτήτων εἰς γενικὰ ἱστορικὰ ἔργα περὶ ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἰδοὺ τὰ στοιχεῖα τῶν σχέσεων τῆς χαρτογραφίας πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς χώρας.

3. ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΙΑΣ

Ἐκ τούτου πηγάζει τὸ τρίτον ζήτημα: ὁ σκοπὸς τῆς χαρτογραφίσεως τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ποιοὶ δηλαδὴ εἶναι οἱ λόγοι, οἱ ὁποῖοι παρεκίνησαν τοὺς Γάλλους χαρτογράφους, ὅπως σχεδιάσουν τὴν χώραν ἡμῶν.

Οἱ τίτλοι τῶν ἔργων, αἱ ἀφιερώσεις, οἱ πρόλογοι, αἱ μαρτυρίαι, τὰς ὁποίας ἔχομεν πρὸ ὀφθαλμῶν, δύνανται νὰ πείσουν ἀφ' ἑνὸς μὲν ὅτι τὸ ἐνδιαφέρον τῶν Γάλλων σοφῶν διὰ τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ἦτο ἀρκετὰ ζωηρὸν κατὰ τὸν XVI^{ον} αἰῶνα ὡς καὶ κατὰ τοὺς ἐπομένους, διότι εἶχον αἰσθανθῆ τὴν ἀνάγκην νὰ ἐμβραθύνουν εἰς ἓνα πολιτισμὸν ἐξαιρέτως ἐνδιαφέροντα. Ἐκτὸς τούτου ὑπῆρχε καὶ λόγος ἀπορρέων ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτῶν περιέργειαν καὶ ζήτησιν, ὁ πρακτικὸς σκοπὸς τῆς διδασκαλίας δύο κυρίων μαθημάτων, τῆς ἱστορίας καὶ τῆς γεωγραφίας, τὰ ὁποῖα συνδιδάσκονται εἰς τὰς σχολὰς τῆς Γαλλίας ἀρρήκτως συνδεδεμένα. Πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν καὶ διδακτικὴν ταύτην αἰτίαν συνάπτεται καὶ ἡ πολιτικὴ. Δὲν εἶναι δὲ ἄσκοπον νὰ μνημονευθοῦν ὀλίγα τινὰ παραδείγματα διὰ τὴν πιστοποίησιν τῶν σκοπῶν τούτων τῆς χαρτογραφίας τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος.

Πρὸ τῆς ἐξελίξεως τῶν γεωγραφικῶν σπουδῶν ὑπῆρξε μία περίοδος καὶ ἰδίᾳ ὁ 16^{ος} αἰὼν, ὅτε ὑπὸ τὸν Βασιλέα Φραγκίσκον Α' αἱ ἐκδόσεις ἀρχαίων συγγραφέων εἶχον πληθυνθῆ. Ἡ μελέτη τῆς ἑλληνικῆς ὑπῆρξε σημαντικὴ κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον, πολλοὶ Γάλλοι σοφοὶ ἠσχολοῦντο εἰς τὴν ἑλληνικὴν φιλολογίαν. Κατὰ τὸν ἐπόμενον αἰῶνα ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἦτο πολὺ οἰκεία εἰς τὸν Γάλλον γεωγράφον καὶ χαρτογράφον Nicolas Sanson, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὰ ἔργα του¹. Εἶναι ἀξιοσημείωτον ὅτι κατὰ τὸν 16^{ον} αἰῶνα οἱ δύο Ἑλληνας γεωγράφοι τῆς ἀρχαιότητος, ὁ Στράβων καὶ ὁ Πτολεμαῖος, ὑπῆρξαν τὸ ἀντικείμενον εἰδικῶν ἐρευνῶν, ὅπως τὸ ἀποδεικνύουν αἱ πολυάριθμοι ἐκδόσεις αὐτῶν χωρὶς χάρτας, αἱ ὁποῖαι ἐδημοσιεύθησαν τότε². Ἡ με-

1 βλ. Nouvelle biographie générale depuis les temps les plus reculés jusqu' à nos jours, Paris 1894, τ. XXXIX ἀριθ. Nicolas Sanson.

2 Διὰ τὸν Πτολεμαῖον ἔχομεν τὰς ἀκολουθοῦσας ἐκδόσεις: 1) Meseallach et Ptolemaeus de electionibus... Venundatur Parisiis a Johanne Lamberto...

Explicit liber electionum Meseallach et Ptolemaei, Parisiis ex officina Thomaekees. Parisiis. 1513 (EBI' Rés. v 1308). 2) Quadripartium iudicorum opus Claudii Ptolemaei... ab Johanne Sicurreo Brituliano... recognitum... Parisiis 1519, Res. V 1005. 3) Κλαυδίου Πτολεμαίου περὶ τῆς γεωγραφίας

λέτη λοιπὸν τῶν γεωγράφων τούτων παρέσυρε τοὺς γεωγράφους εἰς τὸ νὰ ἀσχοληθοῦν καὶ εἰς τὴν γεωγραφίαν καὶ χαρτογραφίαν ὄχι μόνον τῆς συγχρόνου των ἀλλὰ καὶ τῆς ἀρχαίας ἐποχῆς. Ἡ ἐπιστημονικὴ ζήτησις καὶ ἡ μελέτη τοῦ παρελθόντος ἀπὸ ὅλας τὰς πλευρὰς, ἰδοὺ ἡ πρώτη βάσις τῆς χαρτογραφίσεως τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος.

Συγχρόνως σχεδὸν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον εἶχε δημιουργηθῆ καὶ ὁ διδασκαλικός. Ὁ χάρτης εἶναι πάντοτε ἀπαραίτητος διὰ τὴν γεωγραφίαν καὶ τὴν ἱστορίαν, διὰ τὴν πρώτην, διότι ἐδιδάσκοντο καὶ ἱστορικὴν γεωγραφίαν, ἡ ὁποία ἦτο ὑποχρεωμένη νὰ μνημονεύσῃ καὶ τὴν ἀρχαίαν περίοδον μιᾶς χώρας, διὰ τὴν δευτέραν, διότι τὰ ἱστορικὰ γεγονότα ἐδιδάσκοντο πάντοτε ἐν συναρτήσει πρὸς τὸν τόπον. Ὁ Robert de Vaugondy δίδει τὴν πληροφορίαν ὅτι ὁ γεωγράφος Nicolas Sanson παρέδιδε τὰ μαθήματά του εἰς τὸν βασιλέα Λουδοβίκον 13^{ον} ἐπὶ τῇ βάσει τῶν χαρτῶν του¹.

Κατόπιν τούτου παρατηρεῖται ὅτι εἰς τὰ γεωγραφικὰ ἔργα ὑπάρχει πίναξ, ὁ ὁποῖος μετὰ γενικὴν εἰσαγωγὴν περιλαμβάνει τὰ διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος καὶ τὰ ὄριά των, τὰ ὀνόματα τῶν περιοχῶν καὶ τῶν πόλεων καὶ μερικὰ πολιτικὰ γεγονότα ἀξιοσημεῖωτα. Ἐπὶ τῆς βάσεως τῆς γεωγραφικῆς ἦσαν ἐσχεδιασμένοι οἱ χάρται, οἱ ὁποῖοι ὠδήγουν ἄλλους νὰ μανθάνουν τὴν ἱστορίαν τῆς χώρας.

Ἄλλὰ καὶ γινῶμαι σχετικαὶ ἔχουν διατυπωθῆ ὑπὸ τῶν ἰδίων τῶν χαρτογράφων. Ἔχει ἤδη μνημονευθῆ ἡ γνώμη τοῦ du Val. Ὁ R. de Vaugondy ἐξ ἄλλου τονίζει ὅτι «ἡ ἀγάπη διὰ τὴν γεωγραφίαν, ἡ ὁποία ἦτο εἰσηγμένη εἰς τὰ κολλέγια, εἶχεν ἀναγκάσει τὸν du Val νὰ συντάξῃ χάρτας εἰς 12^ο ἢ εἰς 4^ο διὰ τὴν κατανόησιν τῶν κλασσικῶν συγγραφέων. Καὶ εἶχε τόσον πολὺ κερδίσει, ὥστε κανεὶς μαθητὴς δὲν ἐγένετο δεκτὸς ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ του, ἐὰν δὲν ἦτο ἐφωδιασμένος μὲ τὸν du Val του²».

βιβλία ὁκτώ 1546 Parisiis (EBΓ 3021). 4) *Tria priora capita primi libri quadripartiti*. Parisiis 1549 (EBΓ v 8788). 5) *Ptolemaei Mathematica constructionis liber primus. Additae explicationes aliquot locorum ab Erasmo Rheinholt*. Lutetiae 1556 (Bl. EBΓ 19151-19157, v 20885-1569, v 20879). 6) *Inerantium stellarum significationes per Nicolaum Leonicum e graeco translatae* Parisiis 1583 (EBΓ Res. P Yc 653) καὶ 1587 Parisiis (EBΓ Res. P. Yc 706). 7) *Claudii Ptolemaei Mathematicae constructiones liber secundus, latina interpretatione recens donatus [Cura Stephani Graecilis]*, Lutetiae (EBΓ v 1915) 1(2), 20880 καὶ 20886. Κατὰ τοὺς ἐπομένους αἰῶνας αἱ ἐκδόσεις τοῦ Πτολεμαίου γίνονται ὀλιγώτεροι καὶ τοῦτο εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὸν διὰ τὴν γεωγραφίαν καὶ τὴν χαρτογραφίαν: ἡ ἐξέλιξις τῆς συγχρόνου γεωγραφίας συνετέλει εἰς τὴν μείωσιν τῶν ἐκδόσεων τοῦ Πτολεμαίου. 1) *De apparentiis inerantium et significationibus*. Lutetiae Parisiorum 1630 (EBΓ G 695). 2) *L'Urania de Mesire Nicolas Bourdin... seigneur de Villennes ou la traduction des quatre livres des jugements des astres de Claude Ptolémée*. Paris 1640. (EBΓ v 20888). 3) *La centilope de Ptolémée ou la seconde partie de l'Uranie de Mesire Nicolas de Bourdin*, Paris 1651 (EBΓ v 1909). 4) *Aphorisme d'Astrologie, tiré de Ptolémée... et*

plusieurs autres, traduit en françois par I. N. G. καὶ augmenté d'une préface de la vraye astologie par L. Meysonnier, Paris 1657 (EBΓ v 21.825 bis). 5) *Κλαυδίου Πτολεμαίου Περὶ κριτηρίου καὶ ἡγεμονικοῦ* Parisiis 1663 (EBΓ R 1717). 6) *Etat des étoiles fixes au second siècle, par Claude Prolémée comparé à la position des mêmes étoiles en 1786 avec le texte grec et la traduction française par M. l'Abbé Montignot*, Nancy 1786 (EBΓ v 7614).

Αἱ ἐκδόσεις τοῦ Στράβωνος εἶναι ὀλιγώτεροι: τοῦ ἔτους 1587 ἢ τοῦ Casaubon ἐν Γενεύῃ, τοῦ 1620 ἢ τοῦ Morelli τοῦ 1763 ἢ τοῦ François Brequigny, τῶν 1805-1819 ἢ *Géographie de Strabon traduite du grec en français par DE LA PORTE DU THEIL ET CORAY avec observations et notes par Gosselin*.

1 *Essai sur l'histoire de la géographie*, A Paris 1755, σελ. 218.

2 *Essai κλπ.* σελ. 225. Βλ. ὁμοίως D'ANVILLE *Géographie ancienne abrégée*, A Paris 1769, σελ. 1. Εἰς τὸν πρόλογον τῆς μεταφράσεως τῆς γεωγραφίας τοῦ Στράβωνος ὑπὸ DE LA PORTE DU THEIL ET CORAY (A Paris, 1805) ἀναγινώσκομεν ὅτι «un gouvernement éclairé, jaloux de faciliter tous les moyens d'instruction a voulu que cette source de connoissances utiles ne fût pas réservée aux seuls helléistes, ou au petit nombre de personnes qui pos-

Μία ἀπλὴ ἀνάγνωσις τῶν τίτλων χαρτῶν τινων πιστοποιεῖ τὸν διδακτικὸν αὐτὸν σκοπὸν τῆς χαρτογραφίας τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Καὶ εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 20802 γαλλικὸν χειρόγραφον τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων ἀναγιγνώσκεται ὁ τίτλος *Cartes de la méthode pour étudier l'histoire par Lenglot de Frosnoy in 12° 1735* καὶ κατωτέρω, ἐκτὸς τῶν ἄλλων χαρτῶν, ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι χάρται σχετικοὶ πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ἔχοντες κάτωθι τοὺς τίτλους:

- 1) Grèce et partie de l'Asie Mineure.
- 2) Route de Xerxès dans la Grèce.
- 3) Expédition du Cyrus et retraite des dix milles.
- 4) Empire et conquêtes d'Alexandre
- 5) Grèce pour l'intelligence de la guerre de Troie.

Εἰδικὰ χωρία χαρτογράφων πιστοποιοῦν τὸν χαρακτῆρα τοῦτον τῶν χαρτῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ὁ ἄγνωστος καθηγητὴς τῆς ἱστορίας καὶ γεωγραφίας, ὅστις συνέγραψε τὴν *Géographie abrégée de la Grèce ancienne*¹, ἀφοῦ ἐν τῷ προλόγῳ κατακρίνει τοὺς χάρτας τοῦ Delisle καὶ ἄλλων, ἔπειτα λέγει ὅτι «ἡ πεποιθήσις τῆς ἀληθείας αὐτῆς θὰ ἐμποδίσει μερικὸν διδασκάλου, παρασυρομένον ἀκόμη ὑπὸ παλαιᾶς τακτικῆς, νὰ ἀναγκάζουν τοὺς μαθητὰς τῶν νὰ ἐργάζωνται ἐπὶ χαρτῶν τόσον ἐσφαλμένων»².

Παραλλήλως ὅμως πρὸς τοὺς δύο αὐτοὺς σκοποὺς, ἡ γαλλικὴ χαρτογραφία ἔχει καὶ πολιτικὸν σκοπὸν. Τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Γαλλίας διὰ τὴν Μεσόγειον εἶναι μέγα καὶ ἰδίως ἀπὸ τοῦ 1685³, ὅτε ἐγένετο ἡ πρώτη ὑδρογραφικὴ ἀποστολὴ εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος καὶ ἀπὸ τοῦ 1720, ὅτε ἰδρύθη τὸ «*Depost des carts et plans, journaux et mémoires concernant la navigation*», ὅπερ ἐξειλίχθη εἰς ὑδρογραφικὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ναυτικοῦ⁴. Οἱ χαρτογράφοι τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος εἶναι γεωγράφοι τοῦ βασιλέως καὶ ἀρχηγοὶ ἢ ὑπάλληλοι τῆς ὑδρογραφικῆς αὐτῆς ὑπηρεσίας. Εἰδικῶς ὁ Barbié du Bocage τιτλοφορεῖται «*géographe des relations extérieures*»⁵.

Φαίνεται ὅμως ὅτι ἀπὸ τοῦ 1774, ὅτε ἰδρύθη γραφεῖον γεωγραφικόν, τὸ «*bureau des limites*»⁶, ὅπερ εἶχε σκοπὸν νὰ συγκεντρώσῃ τὸ ὕλικόν τὸ σχετικὸν πρὸς τὰ σύνορα, ὁ πολιτικὸς σκοπὸς εἶναι περισσότερον ἐκδηλὸς καὶ αὐτὸς κυριαρχεῖ, ὅπως φαίνεται, κατὰ τὴν σειρὰν του, παρὰ ὁ διδακτικὸς. Διὰ νὰ συμπληρώσωμεν τὰ σχετικὰ τεκμήρια ἀναφέρομεν τὴν εἰδικὴν περίπτωσιν τοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν Γάλλου πρεσβευτοῦ Choiseul-Gouffier, ὁ ὁποῖος ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ εἰδικοὺς καὶ τεχνικοὺς ὑπαλλήλους ἐπεχείρησε περιοδείαν καὶ ἔγραψε τὸ γνωστὸν βιβλίον: *Voyage pittoresque de la Grèce*. Ἐκτὸς τῆς ἀγάπης διὰ τὴν ἀρχαιότητα, τὸν παρεκίνησαν εἰς τὴν μελέτην τῆς Ἑλλάδος καὶ πολιτικοὶ λόγοι,

sédent assez la langue grecque pour lire l'ouvrage de Strabon dans son texte original. L'empereur en a ordonné la traduction en français; et le ministre de l'intérieur a nommé les collaborateurs».

¹ Βλ. ἀν. σελ. 57 ἀρ. 91.

² Ὁμοίως ἰδέας διατυπώνει καὶ ὁ JOSEPH-ROMAIN JOLY ἐν τῷ ἔργῳ του: *L'ancienne géographie universelle comparée à la moderne* τ. I, A Paris 1801, σελ. X.

³ CALLOIS *Cartographie de l'île de Délos* σ. 40.

⁴ GALLOIS *Cartographie de l'île de Délos* σελ. 46

⁵ Analyse de la carte des marches et de l'empire d'Alexandre le Grand. Βλ. τὸν χάρτην. Ὁμοίως ὁ Rigobert Bonne ὀνομάζεται «*primarius Hydrographus navalis*» καὶ ὁ I. N. Bellin «*ingenieur au Dépôt des cartes et Plans de la Marine*».

⁶ CHARLES DU BUS *Les collections d'Anville à la Bibliothèque Nationale* εἰς *Bulletin de la section de géographie* 1926, Paris 1927, σελ. 96.

διότι νομίζει ότι με την βαθειάν γνώσιν τῆς ἀρχαιότητος δύναται νὰ κρίνη ὀρθότερον διὰ τὴν πολιτικὴν καὶ πολιτειακὴν κατάστασιν ἑνὸς ἔθνους, διὰ τὴν κατάκτησιν τοῦ ὁποίου ἤρχισεν ἡ Αἰκατερίνη τῆς Ρωσίας νὰ ἐγκαταλείπη τὴν ἐλπίδα καὶ τὸ σχέδιον. Ἐς προστεθῆ ὅτι ὁ Choiseul - Gouffier ἦτο ἀρχηγὸς ἀποστολῆς εἰδικοῦ χαρακτῆρος, περιλαμβανούσης μηχανικούς, πολλοὺς ἀξιωματικούς πυροβολικοῦ, ἀξιωματικούς τοῦ ναυτικοῦ¹.

Ἐννοεῖται ὅτι οἱ παλαιοὶ σκοποὶ τῶν Γάλλων χαρτογράφων δὲν ἔπαυσαν νὰ ὑπάρχουν. Κατὰ τὸ τέλος τῆς περιόδου, τὴν ὁποίαν ἐρευνῶμεν, ἀναγινώσκομεν τὸν ἑξῆς τίτλον βιβλίου περιλαμβάνοντος καὶ χάρτας τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος: «Atlas classique et universel de géographie ancienne et moderne, dressé pour l'instruction de la jeunesse et notamment pour les collèges royaux, et les écoles militaires, par M. Lapie, géographe. A Paris».

4. ΓΑΛΛΙΚΗ ΚΑΙ ΞΕΝΑΙ ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΙΑΙ

Τελευταῖον πρόβλημα εἶναι αἱ σχέσεις τῆς γαλλικῆς χαρτογραφίας πρὸς τὰς χαρτογραφίας τῶν ξένων χωρῶν. Αἱ σχέσεις αὗται μεταφράζονται διὰ τῆς ἐπιδράσεως, ἣν εἶχεν ἀσκήσει ἡ γαλλικὴ χαρτογραφία ἐπὶ τῶν ἄλλων καὶ διὰ τῆς ἐπιδράσεως τούτων ἐπὶ τῆς πρώτης. Θὰ ἀρχίσωμεν ἀπὸ τὰς τελευταίας, διότι πρῶτον αἱ ξέναι χαρτογραφίαι ἐδημιουργήθησαν καὶ ἔπειτα ἡ γαλλικὴ χαρτογραφία ἤρχισε νὰ ἀναπτύσσεται καὶ νὰ ἀσκήῃ σχετικὴν ἐπίδρασιν ἔξω τοῦ τόπου τῆς.

Τρεῖς χῶραι, ὅπως εἶναι γνωστόν, ἐκαλλιέργησαν τὴν χαρτογραφίαν, ἡ Φλάνδρα, ἡ Ἰταλία καὶ ἡ Γερμανία. Ἐκτὸς δὲ τούτου καὶ χάρται χειρόγραφοι παρηκολούθουν τὰ χειρόγραφα τοῦ Πτολεμαίου ἰδίως, ὅστις ἦτο ὁ κατ' ἔξοχὴν γεωγράφος, ὁ γεωγράφος-πρότυπον, ὁ ὁδηγὸς τῶν νεωτέρων συναδέλφων του. Ἐνεκα τούτου δύο ἐπιδράσεις εἰς τὴν γαλλικὴν χαρτογραφίαν ἀσκούνται, ἡ χειρόγραφος καὶ ἡ ἔντυπος.

Πρὸ τοῦ Bertius, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ πρῶτος γάλλος χαρτογράφος τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἔχομεν περίοδον προπαρασκευαστικὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν κατασκευάζονται χάρται αὐτῆς, καὶ αἴφνης ἐμφανίζεται ὁ Bertius, ὁ ὁποῖος παρουσιάζει χάρτας καὶ ἐργασίας περὶ τοῦ κόσμου, συγχρόνου καὶ ἀρχαίου. Τοῦτο εἶναι φαινόμενον, τὸ ὁποῖον δὲν δύναται νὰ ἐξηγηθῆ ἄλλως παρὰ διὰ τῆς ἐπιδράσεως τῆς ξένης χαρτογραφίας ἐπὶ τῆς γαλλικῆς, ἀφοῦ προηγουμένως παρεσκευάσθη τὸ ἔδαφος διὰ τῆς μεταφράσεως καὶ ἐκδόσεως ἀρχαίων γεωγράφων ἢ νεωτέρων ξένων γεωγραφικῶν ἔργων, ὅπως τοῦ Munster ὑπὸ τοῦ Francois de Belle - Forest.

Τοιοῦτοτρόπως τὰς ρίζας τῆς γαλλικῆς χαρτογραφίας τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος πρέπει νὰ ἀναζητήσωμεν ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὰ χειρόγραφα τοῦ Πτολεμαίου, ὅπου βλέπομεν χάρτας τῆς χώρας, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τοὺς χάρτας τοὺς δημοσιευθέντας κατὰ τὸν 16^{ον} αἰῶνα ἢ ἀνεξαρτήτως ἢ ὁμοῦ μετὰ τῶν ἐκδόσεων τῆς γεωγραφίας τοῦ Πτολεμαίου ἐκτὸς τῆς Γαλλίας.

Χάρται χειρόγραφοι συνοδεύοντες χειρόγραφα τοῦ Πτολεμαίου ἀνέρονται δύο

¹ Βλ. τοῦ βιβλίου τούτου τ. I σελ. I, II, IV, XII. τ. II σελ. 4 καὶ 5.

εἰς τὸν 13^{ον} αἰῶνα, τέσσαρες εἰς τὸν 14^{ον} καὶ ἕνδεκα εἰς τὸν 15^{ον}¹ καὶ εἶναι ἄλλοι μὲν κατεσκευασμένοι εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἄλλοι εἰς τὴν Ἰταλίαν ὑπὸ Ἑλλήνων ἐπίσης προσφυγόντων ἐκεῖ, ὅπως εἶναι γνωστόν, πρὸ τοῦ 1453. Εἰς τοὺς χειρογράφους αὐτοὺς χάρτας κατατάσσονται καὶ ἄλλοι, οἱ ὅποιοι συνοδεύουν χειρόγραφα τῆς λατινικῆς μεταφράσεως τοῦ ἀρχαίου γεωγράφου γενομένης ἐν Φλωρεντία ὑπὸ τοῦ Jacobi Angeli Florentini. Τοιαῦτα χειρόγραφα εὐρίσκονται εἰς τὰς βιβλιοθήκας τῆς Φλωρεντίας, τοῦ Μιλάνου, τῶν Παρισίων², τοῦ Nancy³ καὶ ἀλλαχοῦ. Οἱ χάρται λοιπὸν τῆς Ἑλλάδος συνταχθέντες ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὑπολογισμῶν τοῦ Πτολεμαίου ὑπὸ Ἑλλήνων ἐντὸς τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους ἢ εἰς Ἰταλίαν ὑπῆρξαν τὸ πρότυπον εἰς τοὺς Ἰταλοὺς κατ' ἀρχάς, καὶ ἰδίως εἰς τοὺς Φλωρεντιανούς, εἰς τοὺς Φλαμανδούς καὶ τοὺς Γερμανούς ἔπειτα, τῶν ὁποίων ὑπάρχει μία σειρά χαρτῶν κατὰ τὸν 16^{ον} αἰῶνα, ἀλλὰ πάντοτε κατὰ τὰ πρότυπα τῶν χειρογράφων. Ἔχει ἤδη παρατηρηθῆ ὅτι ὁ χάρτης τοῦ ὑπ' ἀρ. 1401 ἑλληνικοῦ περιλαμβάνοντος τὸν Πτολεμαῖον κώδικος (εἰκ. 15) εἶναι διαφορετικὸς ἀπὸ τοὺς τῶν ἄλλων κωδίκων τοῦ γεωγράφου καὶ ὡς πρὸς τὴν προβολὴν καὶ ὡς πρὸς τὸ σχέδιον⁴.

Οἱ γαλλικοὶ λοιπὸν χάρται τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἔλκουν τὴν καταγωγὴν τῶν ἀπὸ τοὺς χειρογράφους καὶ τοὺς ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν ἐκδοθέντας χάρτας ἐν Ἰταλία, ἐν Φλάνδρα καὶ ἐν Γερμανία. Ἀπλῆ ἄλλως τε παραβολὴ τῶν χαρτῶν τοῦ Bertius καὶ τοῦ Sanson δύναται νὰ βεβαιώσῃ τὴν διαπίστωσιν ταύτην. Ὁ Bertius λοιπὸν εὔρε καὶ ἐμμύθη τὴν ἐργασίαν, ἡ ὁποία ἠτοιμάσθη εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἐνῶ ὁ Nicolas Sanson, ὅστις τὸν διεδέχθη, ἐξεμεταλλεύθη τὴν ἐργασίαν αὐτήν, διὰ νὰ ἰδρῦσῃ τὴν γεωγραφικὴν καὶ χαρτογραφικὴν ἐπιστήμην καὶ ἐπισκιάσῃ τὸν προκάτοχόν του.

Ἡ ἐπίδρασις αὕτη, ἡ ὁποία ἠσκήθη ἔξωθεν κατ' ἀρχὰς ἐπὶ τῆς δημιουργίας τῆς χαρτογραφίας ἐν Γαλλία ἤρχισε νὰ ἐλαττώνεται ἀναλόγως πρὸς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ οἴκου τοῦ Sanson, τῆς Γαλλίας δυναμένης τότε νὰ ἀρκέσῃ εἰς ἑαυτήν. Ἄλλ' οὐδέποτε διέκοπη. Καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦτον, κατὰ τὸ τέλος τῆς περιόδου, ἀναγινώσκομεν τὴν διαβεβαίωσιν ταύτην: «μία ἐργασία γερμανικὴ τοῦ κ. Voss προσηρητημένη εἰς τὴν Gazette littéraire τῆς Ἰένας, δύο χάρται τοῦ αὐτοῦ σοφοῦ ἐκ τοῦ Ἡροδότου καὶ τοῦ Ἡσιόδου, μία μελέτη τοῦ κ. Schoenemann περὶ τῆς δημοτικῆς γεωγραφίας, μία ἄλλη τοῦ ἰδίου συγγραφέως περὶ τῶν ταξιδίων τῶν Ἀργοναυτῶν, μία τοῦ κ. Auguste de Schlegel περὶ Ὀμήρου, τὰ κεφάλαια τοῦ Mannert περὶ τῶν ἰδίων ἀντικειμένων, ἔχουν παράσχει μεγάλην βοήθειαν διὰ τὴν σύνθεσιν τοῦ χάρτου τούτου (τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος), τοῦ σημαντικοῦ, τοῦ πλέον ἐνδιαφέροντος τοῦ Ἑλληνισμοῦ»⁵.

Καὶ ἡ ἐπίδρασις αὕτη τῆς ξένης χαρτογραφίας προῆλθεν ἀπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ξένης γεωγραφικῆς ἐπιστήμης. Ἀναφέρεται καὶ γράφεται ὅτι ὁ Clüver, ἕνα αἰῶνα πρὸ τοῦ Delisle, εἶχε γράψῃ: «auch alle antiken Autoren zusammengenommen können

1 CH. MÜLLER Rapports sur les manuscrits de la géographie de Ptolémée dans les «Archives des missions scientifiques» IV, Paris, σ. 281-3.

2 CH. MÜLLER ἐνθ. ἀν. σελ. 294.

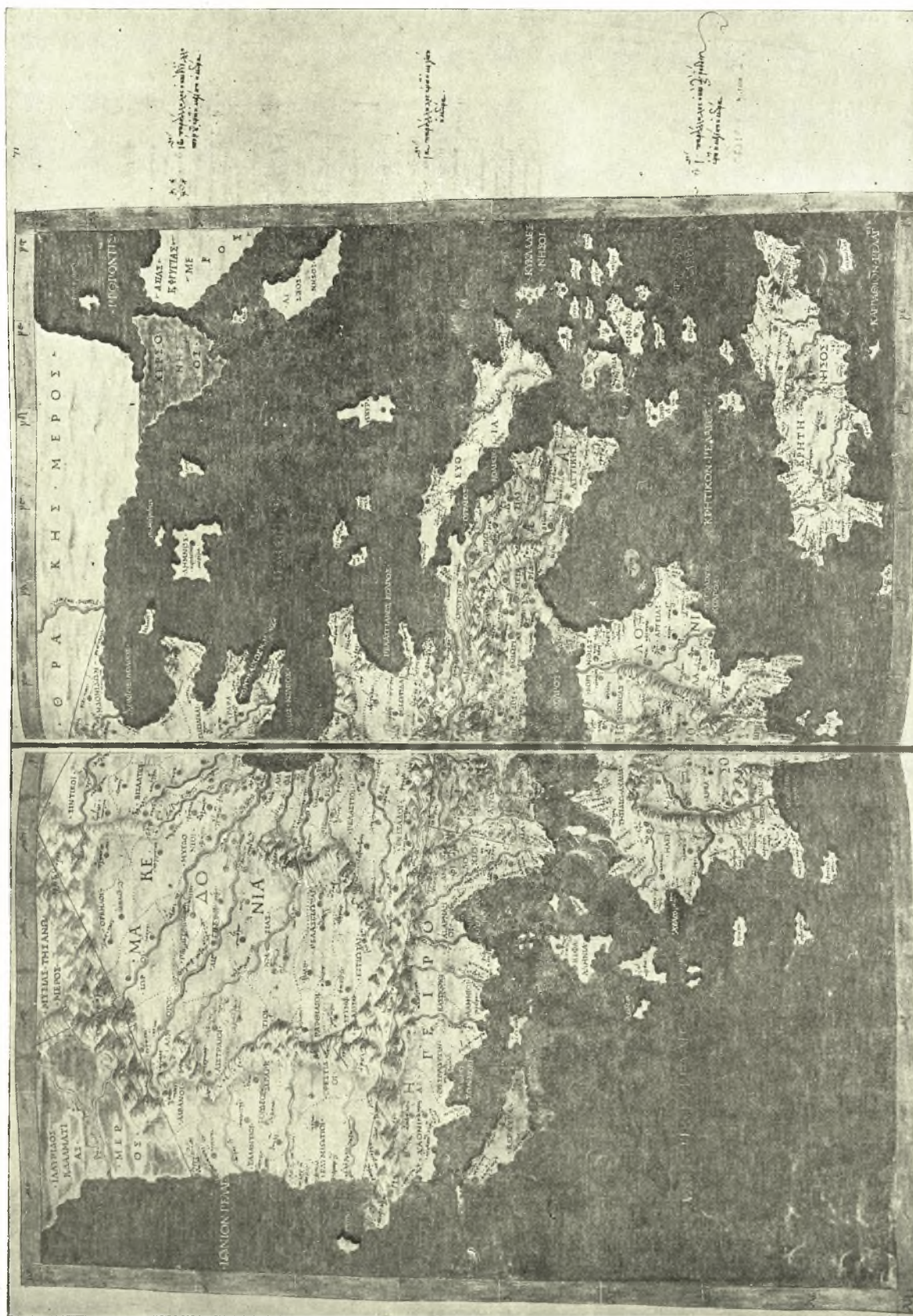
3 Τὸ χειρόγραφον τοῦτο ὑπ' ἀρ. 441 (354) ἔχει τοὺς χάρτας εἰς σελ. 177 καὶ 178, ἀνήκει εἰς τὸν XVον

αἰῶνα καὶ φέρει τὸν τίτλον «Claudii Ptolemaei cosmographiae libri VIII, latine versi a Jacobo Angelo Florentino».

4 CH. MÜLLER ἐνθ. ἀν. σελ. 294.

5 Atlas supplémentaire, A Paris 1812, σελ. 1.

Εικ. 15. Χάρτης της ἀρχαίας Ἑλλάδος λιθωθεὶς ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 1401 χειρογράφου τῆς ἐν Παρισίοις Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκῆς τῆς Γαλλίας (βλ. σελ. 81).

nichts nützen und bieten nur reine Rätsel, wenn man nicht zuvor dem alten Tatbestand den gegenwärtigen gegenüberstellt und den einen durch den andern erläutert¹» καὶ ὅτι ὁ Delisle εἶχεν εἶπει ὅτι «εἶναι καθήκον τοῦ γεωγράφου νὰ παραλληλίσῃ τὴν ἀρχαίαν γεωγραφίαν πρὸς τὴν νέαν»². Βεβαίως τοῦτο δὲν εἶναι ἀληθές, διότι πρότερον ὁ μὲν N. Sanson κατὰ τὸν Claude de l'Isle εἶχεν ἤδη κάμει «τόσον ἀκριβῆ παραλληλισμὸν τῆς ἀρχαίας γεωγραφίας πρὸς τὴν νέαν, ὥστε οἱ λαοὶ καὶ αἱ χῶραι παρουσιάζονται νὰ ἔχουν σήμερον ἀκριβῶς τὰ ἴδια ὅρια ὡς καὶ κατὰ τὴν παλαιὰν ἐποχὴν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον φαίνεται ἀδύνατον³», ὁ δὲ γεωγράφος P. Briet, κατὰ τὸν Robert de Vaugondy υἱόν, ἦτο «συγγραφεὺς ἑνὸς ἐξαιρετικοῦ βιβλίου, τιτλοφορουμένου *Parallèle de la géographie ancienne et moderne*⁴». Πάντως ὁμως ἡ γερμανικὴ γεωγραφία γίνεται γνωστὴ εἰς Γαλλίαν καὶ ἡ ἐπίδρασις αὐτῆ ἔχουσα ἔμμεσον σχέσιν μὲ τὴν χαρτογραφίαν καθορίζεται ἐπίσης ἀπὸ τὸ πρῶτον γεωγραφικὸν ἔργον, ὅπερ ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Belle-Forrest «*A Paris en 1575 en deux in folio volumes sous le nom de géographie universelle avec beaucoup de corrections et augmentations*⁵». Τὸ γεγονός τοῦτο συνδυαζόμενον πρὸς ἐκεῖνο, κατὰ τὸ ὁποῖον ἡ γενικὴ γεωγραφία συνετέλεσε πολὺ εἰς τὴν γένεσιν καὶ ἐξέλιξιν τῆς χαρτογραφίας τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, μᾶς ὀδηγεῖ εἰς τὸ νὰ διακρίνωμεν μίαν ἄλλην ἐπίδρασιν, ἡ ὁποία δύναται νὰ ὀνομασθῇ ἔμμεσος.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐπίδρασιν τῆς γαλλικῆς χαρτογραφίας ἐπὶ τῆς ξένης αὐτῆ ἡσκήθη ἐπίσης διττῶς: ἐπὶ τῆς τοποθετήσεως τῶν πόλεων καὶ ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς μελέτης. Μερικὰ παραδείγματα δὲν εἶναι ἀνωφελῆ, ἐφ' ὅσον μάλιστα ἀναφέρονται καὶ εἰς ἀνατυπώσεις γαλλικῶν χαρτῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἔξω τῆς Γαλλίας.

Οὕτω τὸ 1700 εἰς τὸ Amsterdam ἐτυπώθη ἡ *Description de tout l'univers en plusieurs cartes et en divers traits de géographie et d'histoire; où sont décrits succinctement et avec une méthode et facile... par Mrs Sanson père et fils. Nouvelle Edition*, ὅπου εἰς τὸν χάρτην μὲ τὸν τίτλον *Partie de Turquie en Europe* par N. Sanson le fils Georg. du Roy (σ. 19) καὶ εἰς τὸ ὑπόμνημα τοῦ χάρτου μνημονεύεται ἡ ἀρχαία Ἑλλάς παραπλεύρως πρὸς συγχρόνους καὶ μεσαιωνικὰς πόλεις (Salonique, Athènes, Mistra, «qui est l'ancienne Sparte des Lacédémoniens»). Εἰς τὸ Λονδῖνον τὸ 1794 ἐδημοσιεύθη ὁ χάρτης τοῦ Delisle ὑπὸ τὸν τίτλον *Graecia antiqua I atque II partes*. Εἰς τὸ βιβλίον τοῦ RICHARD CHANDLER *The History of Ilium of Troy: including the adjacent country, and the opposite coast of the cherchonesus of Thrace* βλέπομεν χάρτην ὑπὸ τὸν τίτλον: «Troas with the adjacent country, according to d'Anville».

* Ἄλλη ἐπίδρασις τῶν γαλλικῶν χαρτῶν ἐπὶ τῶν ξένων εἶναι καὶ ἡ ἀκόλουθος: εἰς μερικὰ βιβλία μεταφρασθέντα εἰς τὴν γαλλικὴν οἱ μεταφρασταὶ προσέθεσαν ἢ συμπλήρωσαν ἢ διώρθωσαν τοὺς πρωτοτύπους χάρτας. Τοιαύτην ἐργασίαν ἔκαμεν ὁ Boscage ἐπενεγκῶν διορθώσεις εἰς τοὺς ἑλληνικοὺς χάρτας τοῦ Kitchin, οἵτινες συνώδευον τὴν μετάφρασιν τοῦ βιβλίου τοῦ Chandler⁶.

1 J. PARTSCH Philipp Clüver, der Begründer der historischen Landeskunde, Wien 1891, σ. 24.

2 CHR. SANDLER Die Reformation der Kartographie um 1700 München und Berlin 1905, σελ. 17.

3 *Abrégé de l'histoire universelle* par feu M. Claude de l'Isle, τ. I, A Paris 1731 σ. XII.

4 *Essai sur l'histoire de la géographie*, A Paris 1755, σ. 225.

5 Ἐνθ. ἀν. σελ. 161.

6 *Voyages dans l'Asie Mineure et en Grèce. Trad. en Français* par J. P. Servois et Barbié du Bocage. A Paris 1806.

Ἐκ τῶν παραδείγματα ταῦτα, καίτοι εἶναι ὀλίγα, δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν ὅτι ἡ γαλλικὴ χαρτογραφία ἦτο γνωστὴ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν καὶ εἶχεν ἀσκήσει ἐπίδρασιν εἰς τὴν ξένην χαρτογραφίαν, ἰδίως αἱ ἐργασίαι τοῦ Sanson πατρός.

Ἐν συνόψει ἡ γαλλικὴ χαρτογραφία μέχρι τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν ὁ Sanson εἶχεν ἀρχίσει νὰ σχεδιάζῃ χάρτας τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, τὸ πρῶτον τρίτον τοῦ 17^{ου} αἰῶνος, εἶχεν ὑποστῆ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ξένων χαρτογραφῶν. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴν τούτου αὕτη γίνεται ἀνεξάρτητος, διατηρεῖ ὅμως σχέσεις, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἀμοιβαίαι ἐπιδράσεως. Ὁ B. du Bocage λαμβάνει ἀπὸ τὸν Coronelli μέρος τῆς νήσου τῶν Κυθήρων, τὴν νήσον Κρήτην ἀπὸ τὸν χάρτην τοῦ Boschini¹, ὁ Baudrand ὑφίσταται τὴν ἐπίδρασιν τῶν Ἰταλῶν γεωγράφων². Εἶναι χαρακτηριστικὰ ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο ὅσα γράφει ὁ ἐκδότης τοῦ χάρτου τοῦ Poirson διὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου: «ἀφοῦ ἀνεδιφήσαμεν, ἀλλ' ἀνωφελῶς, εἰς τὰ ἐθνικὰ καὶ φιλολογικὰ ἀρχεῖα τῶν Παρισίων, ἀπηυθύνθημεν εἰς τοὺς βιβλιοπώλας τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Ἀγγλίας. Φίλος τοῦ μεταφραστοῦ τοῦ Ἀρριανοῦ, ὁ σοφὸς Charles Rougens, τὸν διηυκόλυνε νὰ ἀνοίξῃ σχετικὴν ἀλληλογραφίαν. Δὲν κατέληξε παρὰ νὰ ἐπιτύχῃ ἀπὸ τὸν κ. de Boffe, βιβλιοπώλην εἰς Λονδῖνον, ἓνα πολὺ καλὸν χάρτην ἀλλὰ τῆς Αἰγύπτου. Οὗτος μᾶς ἐχρησίμευσε διὰ τὸ μέρος τοῦτο, ἐν συνεργασίᾳ μὲ τὰς τελευταίας ἐργασίας τὰς δημοσιευθείσας ὑπὸ τῶν Γάλλων»³.

Σ Υ Μ Π Ε Ρ Α Σ Μ Α

Τοιαύτη εἶναι ἡ γαλλικὴ ἡ χαρτογραφία ἡ σχετικὴ πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα Ἡ ἀρχαία Ἑλλάς ἐχαρτογραφήθη ὑπὸ τῶν Γάλλων χαρτογράφων κατ' ἀρχὰς κατὰ μίμησιν ξένων χαρτῶν καὶ κατόπιν ὁμοῦ μετὰ ἰδίας σχετικὰς ἐρεύνας ἐπὶ τόπου καὶ ἐπὶ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων καὶ τῶν νεωτέρων, δι' ἐπιστημονικούς, διδασκτικούς καὶ πολιτικούς σκοπούς, ὡς γεωγραφικὸν καὶ ἱστορικὸν φαινόμενον καὶ ἀπεικονίσθη ὄχι μόνον εἰς μίαν μορφήν ἀλλ' εἰς πολλὰς (Ἑρμού, Ἡροδότου, Ἐπαμεινώνδου, Ἀλεξάνδρου), πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δεικνύει ὅτι, ἐνῶ ἡ ἱστορικὴ γεωγραφία ἀνεφέρετο εἰς ὄλην τὴν ἀρχαίαν περίοδον, ἡ χαρτογραφία παρουσιάζει τὴν χώραν εἰς μίαν διαδοχικὴν ἐμφάνισιν ἀναλόγως τῶν γεγονότων. Τέλος ἡ ἀρχαία Ἑλλάς διήρσεσε τοὺς Γάλλους χαρτογράφους εἰς δύο εἰδικότητας: χαρτογράφους—γεωγράφους (Bertius, Sanson, Baudrand), χαρτογράφους—ἱστορικούς (G. Sanson, P. Sanson, Bellin, de Vaugondy, R. Bonne, Gail μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν P. du Val), ἐνῶ ὁ d'Anville εὐρίσκειται ἐπὶ κεφαλῆς ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι μετέχουν καὶ εἰς τὰς δύο αὐτὰς κλίσεις τῆς χαρτογραφίας. Μεταξὺ αὐτῶν εἶναι ὁ Delisle, ὁ B. du Bocage καὶ ὁ Lapie, ἀλλὰ εἰς τὸν d'Anville δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν ὅτι οἱ χάρται του, οἱ ὁποῖοι συνοδεύουν τὰ ἱστορικὰ ἔργα τῶν συγχορόνων του ἱστορικῶν, στηρίζονται εἰς τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς καὶ τέλος ἀντιπροσωπεύουν ὄχι μόνον τὰ διάφορα γεγονότα τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας (ἄποψις ἱστορικὴ), ἀλλὰ καὶ τὴν χώραν γενικῶς (ἄποψις γεωγραφικὴ).

Κ. Δ. ΣΤΕΡΓΙΟΠΟΥΛΟΣ

1 B. DU BOCAGE Recueil de cartes géographiques, plans, vues et médailles de l'ancienne Grèce, relatifs au voyage du jeune Anacharsis, 1788, σελ. XVIII καὶ XXXIX.

2 BAUDRAND [Recueil des cartes diverses, coll. Baudrand XVIIe siècle] τ. II ἀρ. 97.

3 ARRIEN trad. par P. Chaussard, Paris an XI (1802), σ. 195.